

Estlands-nytt

Utgitt av Norsk-estisk forening

Jostein Langmyr

Republikken Estland 90 år

Estland erklærte seg i 1918 selvstendig i kjølvannet av revolusjonen i Russland og første verdenskrig. Etter sovjetisk, tysk og igjen sovjetisk okkupasjon 1940–91 ble suvereniteten gjenopprettet.

Estisk selvstendighet ble begge ganger mulig på grunn av at de mektige naboene var svake akkurat da. Når Russland og Tyskland er sterke og i tillegg gjør avtaler seg imellom, kommer frykten tilbake hos de små naboene. I stormaktsspillet er de små nasjonene ikke annet enn skillemynt.

→ 4

Fra filmen Navna på marmortavla (2002) som forteller om frihetskrigen. (foto:www.mil.ee)

Estlands historie punktvis 1918 – 2008

24. februar 1918

Republikken Estland blir oppretta medan landet er i ein tilstand av krig. Det same året blir også Latvia og Litauen sjølvstendige statar. Alle tre hadde før dette vore delar av det russiske keisardømet.

→ 8

Estiske leger til Norge21
Jaen Kross er død26

Forfatterbesøk i Oslo i april47
Julefeiring i barneklubben52

Estlands-nytt

Allment tidsskrift for Estlands-interesserte

Utgiver: Norsk-estisk forening

Redaksjon: Øyvind Rangøy, Kuu 39–64, EE 50104 TARTU,
tlf. + 372 747 2624, e-post: rangoy@gmail.com, blogg: rangoy.blogspot.com

Turid Farbregd, Granvågen 14 A 36, FI – 00270 HELSINGFORS,

tlf. +358 9 477 1488, e-post: turid.farbregd@kolumbus.fi

Else-Jannike Kuum, Vækerø terr. 10 B, 0282 OSLO, tlf. priv.: 22 50 63 86.

Vignetter: Asko Künnap, Zoom

Ombrekking og trykking: AS Reusner, Lõuka 10, EE 13521 TALLINN,

tlf. +372 680 7100, faks +372 651 7575, info@reusner.ee

**Redaksjonen avsluttet 19.1.2008. Stoff til neste nummer må være redaksjonen i hende
seinst 2.4.2008. Sendes per e-post til redaksjonen, se adressene ovenfor.**

Annonsepriser: 1/1 side kr 1 200, 1/2 side kr 600 og 1/4 side kr 400, tillegg for farger.

Av innholdet

Republikken Estland 90 år	1	Estland i sorg over Jaan Kross	26
Estlands historie punktvis 1918 – 2008	1	Jaan Kross på besøk i Norge 1987	28
Farlig å være estisk statsoverhode	6	Jaan Kross og Lennart Meri	33
Estland en del av Schengen	7	Arvo Alas – litterat og diplomat	36
Deportasjonar frå Estland	10	Dikt av Igor Kotjuh	39
Avfallssortering innført	11	Aktiviteten i Det Estiske Selskap (ESN)	41
Lennart Meri: Båtens budskap	14	Priser til estisk film	42
Familien Kaljusto i Norge	20	Forfatterbesøk i Oslo	47
Norgesvennen Madli Ohaka	24	Julefeiring i barneklubben	52

Slik redaksjonen ser det

Vi takker som vanlig alle bidragsyterne. Særlig vil vi denne gangen takke familien Kaljusto og Madli Ohaka som beredvillig svarte på intervjuerens spørsmål. Vi ser lyst på norsk-estisk samkvem når vi har slike kontaktbyggere.

Estlands inntreden i Schengen er av mange betraktet som fjorårets viktigste begivenhet. Alle som har krysset Estlands grense etter 21. desember, har lagt merke til at det er like enkelt som å dra til Sverige eller Danmark. Like problemfritt er det for estlendere å komme f.eks. til Norge. Schengensamarbeidet betyr for esterne en vesentlig styrking av selvfølelsen. De har ført en seig kamp for å bli akseptert som likeverdig blant verdens frie nasjoner.

På dagen 24. februar 2008 er det 90 år siden Estland første gang erklærte seg selvstendig. Hele 2008 vil i stor grad bli preget av jubileet. Vi får bare håpe at ikke esterne bruker opp alt kruttet nå. Tross alt er det relativt kort tid igjen til 100-årsjubileet som nødvendigvis må bli enda større.

På en av fjorårets siste dager døde Jaan Kross i en alder av 87 år. Han var en av Europas store forfattere, og vi var liksom blitt vant til at han var evig. Hans bortgang rystet Estland, men sorgen var også blandet med skuffelse og resignasjon, for nå rakk han ikke å få Nobels litteraturpris. I dette nummeret minnes vi også Arvo Alas – en betydelig formidler av nordisk litteratur, og Estlands ambassdør til Norge.

Fakta om Estland

Offisielt navn:	Republikken Estland (Eesti Vabariik)
Nasjonaldag:	24. februar
Areal:	45 227 km², (48 % skog, 37 % landbruksareal, 7 % sumpmark og 5 % innsjøer)
Innbyggere:	1,36 millioner (68 % estere, 26 % russere, 2 % ukrainere, 1 % hviterussere og 1 % finner)
Hovedstad:	Tallinn (397 000 innbyggere)

Kjære leser!

Vi er midt i en ny vinter med rekker av lavtrykk på vei inn fra Norskehavet. Men selv en slik vinter har masse spennende å by på. Vi ruller opp ermene og tar fatt!

I januar begynner nye kurs i estisk (se s. 50). Barneklubben (se s. 50 og 52) er det mest positive tiltaket i senere år. Vi ønsker lykke til videre og håper at klubben fortsetter å vokse.

Så har vi vinterens høydepunkt i februar – feiringen av Republikken Estlands 90-årsdag. Tross alle prøvelser eksisterer den lille republikken fortsatt som egen stat. Og med medlemskap i Nato og EU ligger den der tryggere enn noengang. Sammenlignet med forholdene for mange andre små folkeslag i verden er det jo bare helt fantastisk.

Norsk-estisk forening innleder jubileumsfeiringen 23. februar med en teaterforestilling for barn der de voksne er like hjertelig velkommen. Den populære estiske skuespilleren Heino Seljamaa kommer med sitt innholdsrike koffert-teater (se s. 51). I Oslo Konserthus blir jubileet markert 28. februar med en vidunderlig konsert av den estiske gruppen Arsis, som har verdens største samling av håndbjeller. Det er en opplevelse å se fram til.

Foreningens årsmøte blir avholdt tirsdag 4. mars (se s. 51). Det blir hyggelig å trefes igjen. På vegne av styret ønsker jeg alle medlemmer med venner hjertelig velkommen. På vårparten planlegger foreningen vår et fellesarrangement med Finsk-Norsk kulturinstitutt (se s. 47). Det blir besøk av to forfattere som på forskjellige måter belyser samme tema – estisk og i videre forstand østeuropeisk historie konkretisert gjennom kvinneskjebner.

Selv har jeg det siste halvåret stadig vært i Estland for å bistå mine landsmenn i deres mentale frigjøringsprosess. Interessen har vært overveldende, og i vinter innleder vi et norsk-estisk familieterapeutisk prosjekt. Ut fra et kall jeg føler i denne sammenhengen, har jeg besluttet å overlate vervet som leder i Norsk-Estisk forening til min etterfølger et år før valgperioden går ut. Jeg håper at avgjørelsen vil bli møtt med forståelse. Takk for et fantastisk samarbeid med foreningen, og takk for meg.

Tiiu Vilu

fra side 1 Estland 90 år ...

Da Estland erklærte seg selvstendig første gang, ble folket mobilisert til kamp for friheten. Det var en dobbel frihetskrig der esterne måtte kjempe både mot tyskere og russere. Forholdene som rådet i landet var mildt sagt kaotiske, og hele oppgaven så temmelig håpløs ut. Hvordan skulle det kunne oppstå en motstandsdyktig stat av det kaos som hersket?

I krigen mot Russland hadde Tyskland sendt tropper inn i Estland allerede i september 1917, og i februar 1918 var meste parten av landet under tysk kontroll. Bolsjevikene som hadde hatt grepet om Tallinn, flyktet fra byen. I det korte mellomrommet mellom bolsjevikenes flukt og tyskernes innmarsj ble Estland 24. februar 1918 erklært uavhengig. Bak erklæringen stod en frigjøringskomité nedsatt av presidenten i Maapäev (landdagen). Komiteen utnevnte samtidig en provisorisk regjering under ledelse av Konstantin Päts (1874–1956). Denne regjeringen rakk bare å sitte til neste dag da tyskerne inntok Tallinn.

Tyskland brøt sammen i november 1918 etter en mislykket offensiv mot Storbritannia og Frankrike. Sovjet benyttet anledningen og gikk til offensiv. I slutten av november 1918 ble Estland angrepet av rødearmeen, støttet av estiske bolsjevikere. Dette var begynnelsen til Estlands frihetskrig. I Tallinn begynte Konstantin Päts og hans regjering å organisere motstanden mot den russiske invasjonen.

Da rødearmeen i desember 1918 sto bare ca. tre mil fra Tallinn, ba esterne om hjelp. Fra Finland kom det våpen og frivillige. Britene sendte våpen og demonstrerte makt ved å legge en flåtestyrke utenfor Tallinn. Under ledelse av oberst Johan Laidoner (1884–1953) gikk esterne til motangrep 7. januar 1919. I sovjetisk og sovjetinspirert historieskriving er krigen kalt en borgerkrig, men det var bare få estere i de bolsjevistiske styrkene, og paradoksalt nok ble “borgerkrigen” avsluttet med en fredstraktat mellom Estland og Russland.

I løpet av februar 1919 hadde regjeringsstyrkene erobret den nordlige delen av Estland. Krigshandlingene fortsatte på sørfronten. Det avgjørende slaget mot tyske tropper sto 23. juni 1919 ved Võnnu – dvs. Cēsis i Latvia. Denne datoen er innstiftet som estisk nasjonal høytidsdag med flagging.

Johan Laidoner.

Ved krigsutbrudd 1918 var det ca. 6000 mann i Estlands militære styrker, men et år senere var tallet oppe i 75 000, en del av dem rett og slett ivrige gymnasiaster. Til dette kom frivillige fra andre land – 3 700 bare fra Finland. Estland utviklet seg på kort tid til å bli den største militære makten i regionen. At landet ved utbruddet av andre verdenskrig ga seg uten motstand, er forklart og bortforklart mange ganger. Vi får la det bli et annet kapittel.

Den selvstendige estiske republikken var på 47 549 km². Innbyggertallet var i 1920 ca. 1 059 000 personer. Av de baltiske statene var Estland befolkningsmessig sett mest homogen. I 1922 utgjorde esterne 87,7 %, russerne 8,2 %, tyskerne 1,7 % og svenskene 0,7 % av befolkningen.

Den ferske republikken vedtok sin første grunnlov 15. juni 1920. Det ble innført allmenn og lik stemmerett med en aldersgrense på 20 år. Styreformens skulle være parlamentarisk ett-kammersystem. Parlamentet med 100 medlemmer fikk navnet *Riigikogu* og skulle velges ved forholdstallsvalg. Ifølge forfatningen skulle det ikke være noe eget statsoverhode. Høyeste embete var *riigivanem* (rikseldste) – i praksis det samme som statsminister. (19.1.08)

Kilder: Seppo Zetterberg: Viron historia, Hki 2007; www.norsk-estisk.org/artikler fra Estlandsnytt

Århundrets krønike

Midt i 1980-åra – altså lenge før seklet ebbet ut – ble det i flere europeiske land utgitt en krønike for det tjuende århundre. Forleggerne fra det selvstendige Estland stiftet nærmere bekjentskap med slike bøker på bokmessen i Frankfurt og det oppsto et ønske om å få til noe liknende. Imidlertid ville det kreve en enorm satsning for et svært begrenset marked.

I Norge ble et tilsvarende prosjekt realisert av Schibsted Forlag i form av ei tjukk bok i stort format med tittelen *Århundrets Hvem Hva Hvor*. Den kom i 1999 og lå med andre ord liksom den årlige *Hvem Hva Hvor* litt foran. Men esterne sluntrer ikke unna. De har i løpet av perioden 2002–07 utgitt sin *XX sajandi kroonika. Eesti ja maailm* (Det 20. århundres krønike. Estland og verden) i fire bind der framstillingen begynner 1.1.1900 og slutter 101 år seinere med seklets siste dag – 31.12.2000. Utgiver er Eesti Entsüklopeediakirjastus (Estlands leksikonforlag) der det har vært rikelig med sakkunnskap å øse av.

Opprinnelig var det estiske verket planlagt å bestå av to bind. Det første sluttet dramatisk med Sovjets ultimatum til Estland 16. juni 1940. Krøniken solgte over forventning, noe som hjalp kronikørene å innse at de gjenstående 60 åra av århundret ikke kunne rommes innenfor to permer, så de førte andre bind fram til 31.10.1961, mens tredje bind slutter 20.1.1981. Den lange okkupasjonen var ikke så begivenhetsløs og kjedelig som de først forestilte seg. Og så skal dessuten begivenhetene ute i verden ha oppmerksomhet.

Så lenge okkupasjonen varte, skjedde mye av det estisk sett interessante andre steder enn i moderlandet. Krønikene rapporterer om aktiviteten blant esterne som flyktet i titusenvs da rødearmeen nærmet seg. Selv om de ble spredt til store deler av verden, var det f.eks. i Sverige, USA og Kanada store nok kolonier til at de kunne

danne organisasjoner og sette i gang egne skoler. Ikke minst bygde de organer som bevarte den juridiske kontinuiteten av Republikken Estland inntil den kunne gjenetableres på estisk grunn med den nye suverenitetserklæringen i 1991. Sverige forbød flyktningene politisk aktivitet. Derfor dro de i januar 1953 til Oslo og dannet en eksilregjering, noe som er behørig omtalt i bind 2. Ester er ester og seg selv lik også i eksil, så de som var misfornøyd med Oslo-regjeringen dro i mars til Tyskland og dannet en ny estisk eksilregjering i Augustdorf. Den kom aldri så langt at den holdt et eneste møte og den ble oppløst året etter, mens regjeringen fra Oslo ble den vi pretsiøst vil kalle for den statsbærende.

Håpet er det siste som dør hos mennesket. Imidlertid måtte balterne etter hvert innse at ingen ville komme for å befri dem. Motstanden mot sovjetregimet ble nedkjempet bl.a. med massedepotasjoner. Den eneste forbindelsen fedrelandet hadde med Vesten de første åra etter at Sovjet festet grepet, var estiskspråklige radiosendinger på *Voice of America*. Josef Stalins død gav støtet til en rekke endringer. Krustsjov inspirerte til nytt håp med tøværet han introduserte. Med Bresjnev fulgte stagnasjonen som paradoksalt nok også ga mange håp fordi de skjønnte at en slik stat ikke kunne bestå. Gorbatsjov løsnet tøylene og mistet kontrollen. Boris Jeltsin kunne bare konstatere at randstatenes nye suverenitet var et *fait accompli*.

Den norske krøniken har på hundre år bare åtte små notiser om Estland. Etter "Sovjetiske styrker erobrer Tallinn" 22. september 1944 er det ingenting før vi kommer til 11. september 1988: "300 000 mennesker demonstrerer i Estlands hovedstad Tallinn for nasjonal selvstendighet". Og bare Estonia-ulykken er verdig et egen artikkel – muligens fordi det var seks nordmenn blant de 852 omkomne. →

For redaksjonen i Estlandsnytt er de estiske krønikene én av mange kilder som vi støtter oss til i det redaksjonelle arbeidet. Slike bøker blir naturligvis aldri oversatt. Hvert land gir ut sin egen krønike. Imidlertid er det ikke nødvendig med så veldig store språkkunnskaper før det er spennende å bla i bøker som dette, studere det rike illustrasjonsmaterialet og forsøke å finne ut hvilke temaer notisene og artiklene tar opp.

Det foreligger med andre ord over 2000 store sider med interessant småplukk – ingen analyser, ingen linjetrekking. Så den boka vi virkelig ønsker at alle interesserte nordmenn må få del i er fortsatt Seppo Zetterbergs *Viron historia* (Estlands historie), utgitt i Helsingfors sommeren 2007 og omtalt i Estlandsnytt nr. 3, 2007. Når får vi den på norsk? (jv)

Farlig å være estisk statsoverhode

Av samtlige statsoverhoder i det selvstendige Estland er **Lennart Meri** (1929–2006) den eneste som har fått dø en naturlig død i hjemlandet. **Arnold Rüütel** (f. 1928) som var president 2001–06, og nåværende president **Toomas Hendrik Ilves** (f. 1952) har gode sjanser til å oppnå det samme.

Men før Meri var **August Rei** (1886–1963) den eneste som hadde dødd på en naturlig måte. Det skjedde imidlertid i landflyktighet, nærmere bestemt i Stockholm etter at han hadde flyktet til Sverige i 1940. Rei var Estlands *riigivanem* (rikseldste) i perioden 1928–29. De andre statsoverhodene led følgende skjebner:

Ants Piip (1884–1942), rikseldste 1919–20, ble arrestert av det sovjetiske sikkerhetspolitiet (NKVD) i juni 1941 og døde året etter i sovjetisk fangeleir.

Juhan Kukk (1885–1945), rikseldste 1922–23, arrestert av NKVD i 1940, døde i sovjetisk fangenskap.

Friedrich Akel (1871–1941), rikseldste 1924, arrestert av NKVD i oktober 1940, henrettet i Tallinn i juli følgende år.

Jüri Jaakson (1870–1942), rikseldste 1924–25, arrestert av NKVD i juni 1941, deportert til Sovjet, dømt til døden og henrettet i Sverdlovsk oblast.

Jaana Teemant (1872–19??), rikseldste 1925–27 og igjen 1932, arrestert av NKVD i juni 1940. Han døde sannsynligvis i Tallinn sentralfengsel, eller ble henrettet i Tallinn 1941.

Jaana Tõnisson (1868–19??), rikseldste 1927–28 og 1933, arrestert av NKVD i desember 1940 og ble muligens henrettet i Tallinn i juni 1941.

Jaana
Tõnisson.

Otto Strandman (1875–1941), rikseldste 1929–31, skjøt seg selv da han fikk vite at NKVD var på vei for å arrestere han.

Kaarel Eenpalu (1888–1942), rikseldste 1932, arrestert av NKVD i juli 1940, døde i sovjetisk fangeleir.

Konstantin Päts (1874–1956), rikseldste i fem forskjellige perioder mellom 1921 og 1934, i navnet statsminister og i gavnet rikseldste også 1934–37, *riigihoidja* (riksforstander) 1937–38 og president 1938–40. Han ble arrestert og deportert til Sovjet sommeren 1940, døde på sinnssykehus i Kalinin oblast.

Kilder: *Eesti entsüklopeedia* og Seppo Zetterberg: *Viron historia*. Helsinki 2007.

Estland er nå en del av Schengen-området

De reisende ble møtt med store plakater om passfri passering.

(foto:ØR)

Schengen-avtalen er som kjent en avtale som avskaffer grensekontroll av personer mellom medlemslandene. Forbildet var den nordiske passunionen. Norge undertegnet en assosieringsavtale i 1996 som siden er videreført. De fleste EU-landene har etter hvert kommet med i Schengen. Den siste store utvidelsen skjedde 21. desember 2007 da ni relativt ferske EU-medlemmer kom med, blant disse Estland, Latvia og Litauen. Som en ester uttrykte det: – Atlanterhavet er nå vår vestgrense.

Forandringer kan bli imøtesett med store forventninger, men også med gru og beven. Vi vet hva vi har, men ikke hva vi får. I mange land var det i forveien stor bekymring ved tanken på hva slags uønskete elementer som kunne flomme inn over de forskjellige grensene. For Estlands del forsvant grensekontrollen på alle kanter bortsett fra grensen til Russland i øst. Der er kontrollen tvert om skjerpet, for den er nå EUs østgrense.

En forutsetning for Schengen er et omfattende politisamarbeid mellom landene.

Grensevaktene sitter ikke lenger bak en luke i havna eller på en grensestasjon og blar i passet ditt. Arbeidsmetodene er totalt lagt om. Den som ikke har rent mel i posen kan bli tatt et helt annet sted. Og ingen kan reise inkognito nå heller. Legitimasjon skal være med. For de fleste utlendinger vil det si at passet må være på plass i lomma eller veska. Den gyldne regelen er at alle skal kunne legitimere seg der de ferdes.

Allerede fra starten av ser politisamarbeidet ut til å ha gitt resultater som får de estiske lederne til å gni seg fornøyd i hendene. F.eks. er flere personer med innreiseforbud til Estland snappet opp idet de har forsøkt å sette opp et uskyldig fjes og komme seg inn via Finland eller Latvia. Og estisk politi har også kunnet luke bort personer som var erklært uønsket andre steder. Innreiseforbud i ett land gjelder automatisk i alle.

Schengen-medlemskap gir imbyggerne i de nye landene bedre selvfølelse – de er blitt likeverdige europeere. Bortsett fra dette er det for tidlig etter noen få uker å si så mye om konsekvensene. (j1 17.1.08)

1919

Jordreform. Praktisk tala alle store jordei-
gedommar blir eksproprierte og stykka opp
til 55 000 nye gardsbruk.

2. februar 1920

Den doble frigjeringskrigen mot tyske og
russiske styrkar er førd til endes på 431 da-
gar og endar med Freden i Tartu der Russ-
land godkjenner Estlands territoriale suve-
renitet "til evig tid".

1. desember 1924

Med sovjetisk støtte prøver kommunistane
seg på eit væpna opprør som blir slått fort
ned, og fører til forbod mot kommunistpar-
tiet.

1927

Estland avskaffar mark som valuta og inn-
fører i staden krona (*kroon*) liksom i dei
andre nordiske landa.

12. mars 1934

Rikseldste Konstantin Päts erklærer unn-
takstilstand og gjer eit kupp som bli over-
gangen frå ein demokratisk til ein autoritær
periode i riksstyringa.

23. august 1939

Sovjetunionen og Nazi-Tyskland opprettar
Hitler–Stalin-pakta, i Estland betre kjend
som Mototov–Ribbentrop-pakta etter nam-
na på utanriksministrane som skreiv under.
I samsvar med avtalen deler dei to stormak-
tene Europa i interessesfærar. Stalin kan
utan tysk innblanding leggja Estland, Lat-
via og Litauen under seg.

15.–17. juni 1940

Etter at Sovjet hausten 1939 har tiltvinga
seg militærbasar i Baltikum og stasjonert
25 000 soldatar berre i Estland, utviklar
situasjonen seg til okkupasjon i alle dei tre
randstatane.

6. august 1940

Estland blir innlemma i Sovjetunionen. Det
same har alt skjedd med Litauen 3. august
og Latvia 5. august. Nytt offisielt namn
skal heretter vera Den sosialistiske sovjet-
republikken Estland.

14. juni 1941

Sovjet gjennomfører dei første store depor-
tasjonane frå Baltikum, totalt ca. 40 000
menneske, av desse over 10 000 frå Estland.
Av desse igjen er 70 % kvinner og barn.

*Brit Løvseth – Noregs første
ambassadør til Estland etter
sovjetokkupasjonen – leverte
akkreditiva til Arnold Rüütel
26. november 1991. Her er ho
på offisielt besøk i Tartu
18. mai 1992.*

(foto: Ain Protsini)

22. juni 1941

Nazi-Tyskland går til åtak på Sovjetunionen.

Oktober 1941

Nazistyrkane har fått kontroll over heile det estiske territoriet og held det okkupert i tre år.

Hausten 1944

Raudearmeen vender tilbake og gjenopprettar sovjetokkupasjonen. Tallinn blir erobra 22. september. Baltarar i titusental flyktar til Vesten.

25. mars 1949

Massedeportasjonar frå Estland, Latvia og Litauen. Frå Estland blir 20 700 menneske sende til Sibir, av desse er 78 % kvinner og barn.

1949

Kollektiviseringa av jordbruket blir gjenomført i heile Baltikum.

1953

Stalin døyr og mange deporterte får lov til å venda tilbake til heimlandet (men ikkje nødvendigvis til heimstaden).

20. august 1991

Estland gjenopprettar sjølvstendet. Det same gjer Latvia neste dag. Litauen har erklært seg sjølvstendig 11. mars 1990.

27. august 1991

Noreg gjenopprettar det diplomatiske sambandet med dei baltiske landa. Brit Løvseth tiltrer i november som Noregs ambassadør til Estland.

20. juni 1992

Russisk rubel blir utskifta med eigen valuta og estisk kroon innført på nytt.

Oktober 1992

Lennart Meri blir av Riigikogu (parlamentet) vald til president.

Ambassadør Peep Jahilo.

(foto: tf)

August 1994

Dei siste russiske troppestyrkane blir trekte ut og Estland er etter 55 år igjen fritt for militære inntrengjarar.

2000

Estland oppgraderer det diplomatiske sambandet med Noreg og Peep Jahilo blir ambassadør med residens i Oslo.

2. april 2004

Estland, Latvia og Litauen blir medlemmer i Nato.

1. mai 2004

Estland, Latvia og Litauen blir EU-medlemmer.

21.12.2007

Schengen-området blir utvida med ni nye land, mellom desse Estland, Latvia og Litauen.

24. februar 2008

Estland markerer 90-årsjubileet for republikken.

Deportasjonar frå Estland

Dei første sovjetiske massedeportasjonane frå Estland vart iverksette i juni 1941. Dei omfatta til saman 9264 personar. Blant desse var familien til **Lennart Meri** (1929–2006) – han som sidan vart Estlands president. Guten Lennart vart deportert til Sibir som tolvåring og fekk venda tilbake til Estland først som 17-åring.

Endå meir omfattande var deportasjonane i mars 1949. Av 20 702 deporterte personar omkom bortimot 3000 i Sibir. Ein aktiv organisator i 1949 var **Arnold Meri** (f. 1919), syskenbarnet til Lennart Meri.

Arnold Meri kjempa saman med russarane frå første stund. Han vart alt i 1942 heidra med tittelen Helt av Sovjetunionen, og i 1948 vart han tildelt Leninordenen. Regimet hadde stor tillit til helten sin, og han fekk ansvaret for deportasjonane frå Hiiumaa utanfor vestkysten. Han kom til øya alt ei veke i førevegen for å førebu aksjonen. Natta til 25. mars vart så 251 sivilpersonar arresterte og neste morgon utskipa til hamnebyen Paldiski på nordkysten. Der vart dei flytta over i godsvogner og sende til Sibir på livstid.

Politiet i det sjølvstendige Estland har sidan 1995 granska deportasjonane som folkemord. Hittil er ti personar straffedømde, og rettssakene held fram. Naturleg nok er dei fleste som stod bak deportasjonane no døde, men seinast i august 2007 vart det reist klage mot den då 88 år gamle Arnold Meri. Sjølv om mange omkom under transporten eller sidan i Sibir, så er det framleis bortimot 80 personar som står klar til å vitna. Saka mot Meri kan bli eit kappløp med døden, for han har fått konstatert lungekreft og tykkjer ikkje at operasjon er noko i hans alder.

I prinsippet skal saka mot Meri opp for domstolen på Hiiumaa, det distriktet der brotsverket vart gjort. Forsvararen viser til alder og helse når han krev at rettssaka blir lagd til Tallinn. Han let det vera unemnt at då er det lettare for russiske medium å vera

Arnold Meri – Helt av Sovjetunionen.

(foto: T.Huik/Postimees)

til stades. I Russland er det allereie gjort eit stort nummer av den umenneskelege behandlinga den gamle sovjethelten blir utsett for av dei fæle estarane. Samtidig omtalar Meri sjølv deportasjonane som humane i motsetnad til det estarane vart utsette for under den tyske okkupasjonen 1941–44. I Russland er det nyleg gitt ut ei heil bok om dei humane sovjetdeportasjonene. (Aleksander Djukov: *Myten om genocid*. Moskva 2007) Kampen om historia og om sanninga tek aldri slutt. (27.11.07 og 14.1.08 tf)

Verdens eldste ester

Estland hadde ved juletider hundre innbyggere som hadde passert 100 år. Av disse var 87 kvinner og 13 menn.

Elisabet Pärkson, omtalt som verdens eldste ester fylte 22. desember 108 år. Hun bor sammen med sin datter i Rapla fylke. Hun er tilbakeflyttet etterkommer av estere som utvandret til Kaukasia, og hun har ikke lært seg estisk. Hun har heller ikke estisk statsborgerskap. (ay)

Avfallssortering setter grå hår

Mens årets begivenhet for esterne i 2007 var landets inntreden i Schengen før jul, så aner vi allerede hva som blir stående som årets begivenhet i 2008. Soppelsorteringen! Ingenting annet i landets historie har i fredstid i den grad berørt hver og én. Hvor som helst der to eller flere personer møtes, er temaet det samme. Enten det er naboene på gatehjørnet eller professorene i universitetsskorridorene: Soppelsortering!

Resirkulering og gjenvinning får ikke lenger noen til å steile i Norge der disse tingene over lang tid er gradvis innført og for så lenge siden at nordmennene er vant til det – selv om det minsann ofte slurves, vi nekter ikke for det. Ett og annet hadde vært på tapetet Estland også, men folk flest hadde ikke opplevd det som noe de behøvde å ta alvorlig.

Myndighetene hadde gjort sitt, trodde de, og informert så godt de kunne via presse, radio og fjernsyn, spesielle brosjyrer til alle husholdninger, oppslag på strategiske steder. Gulrota var tatt fram og pisken stilt i utsikt. Miljøet blir bedre, gjenvinning er økonomisk fornuftig osv. Forsøpling ødelegger for alle, usortert avfall blir ikke tømt av renovasjonen, manglende sortering blir bøtelagt osv.

Stilt foran de uomgjengelige kravene og trusler om bot, påsto likevel en betydelig del av folket at de aldri hadde hørt et knyst om sorteringspåfunnet.

Vi har ofte latt oss imponere av esternes intelligens, men selv den ser ut til å ha sine klare begrensninger. Å plassere avfallet i fire forskjellige beholdere er så komplisert at noen til og med forbanner EU som rota til elendigheten.

Hvorfor klassifiseringen er forskjellige fra land til land både hva antall beholdere og innhold angår, er et mysterium. Men de fire kategoriene som esterne må forholde seg til er følgende: 1) papir og papp, 2) emballasje som glass og plast, 3) organisk avfall som kan komposteres og 4) problemavfall som batterier og datamaskiner.

I et par uker rundt årsskiftet levde radioen høyt på innringningsprogrammer der det satt tålmodige avfalleksperter i studio og forklarte hvordan tingene skulle gjøres. Folk med kverulantiske tilbøyeligheter bombarderer stadig opplysningstjenesten med spørsmål av typen: Ei flaske med papiretikett, skal den gå i beholderen for papir eller beholderen for glass?

(17.1.08 ay)

15 AASTAT EESTI KROONI

Den gjeninnførte estiske krona fylte 15 år i 2007.

Overgangen fra rubler til kroner skjedde midtsommers 1992. Kronekursen ble bundet til tyske mark i forholdet 8 EEK = 1 DMK. Priser og lønninger lå dengang på et slikt nivå at det ble laget både enkrone-, tokrone- og femkronesedler. De andre seddelverdiene var 10, 25, 50, 100 og 500 eek – med andre ord sedler i åtte forskjellige verdier. Nokså fort kom det enkrone-mynter, mens de andre sedlene fortsatt sirkulerer.

Da Tyskland gikk over til euro, ble kronekursen fiksert i forhold til denne valutaen. Med Estlands EU-medlemskap i 2004 var det teoretisk mulig også for Estland å slutte seg til euro-området. Den praktiske overgangen ble forberedt blant annet med konkurranse om formgiving av myntene,

som har nasjonale motiver, men like ens er gangbare i alle euroland.

Imidlertid har Estland ikke klart å stabilisere økonomien i samsvar med kravene som er satt for å bli akseptert i euro-selskapet. Først ble valutaovergangen utsatt fra det ene året til det neste. Regjeringen har ført en politikk som ikke har vært egnet til å minske inflasjonen, og nå blir det tatt sikte på å forsøke en overgang tidligst i 2011, eller kanskje i 2012.

Som årene går blir pengesedlene utsatt for slitasje og må skiftes ut. Myndighetene hadde tenkt seg at de kunne skiftes ut med eurosedler, men har måttet kripe til korset og trykke nye kronesedler fordi de gamle ikke holder inntil de kan veksles i euro. Størst er slitasjen på femkroneseddelen som ofte får en røff behandling. Dernest er det – tru det eller ei – den største seddelen som oftest må skiftes ut, for 500-kroneseddelen er blitt stadig vanligere i hendene på folk.

Dermed har det meldt seg et behov for større sedler, i første omgang i hvert fall en tusenkroneseddel. Når Estland sammenlikner seg med naboene, finner de at alle har sedler med langt større verdi. Latvias 500 lat svarer til 11 100 eek, Litauens 500 lit svarer til 2266 eek, Finlands 500-euroseddel er jevn god med 7825 eek.

Nylig kom 10-, 25- og 100-kronesedlene i ny eller forbedret versjon, så euroen venter ikke bak første gatehjørne. Og selv om en ny seddelverdi kanskje er i omløp bare en kortere periode, er det viktig for folket hvem som blir valgt til å pryde seddelen. Allerede har to sterke tusenkroners-kandidater vært nevnt: president Lennart Meri (1929–2006) og forfatteren Jaan Kross (1920–2007). Det vil være vanskelig å velge mellom disse to gigantene i åndens verden og folkets bevissthet. I en kåring av “store estere” som avisa Õhtuleht arrangerte nå i januar, kom nettopp disse to på første og andre plass. (jv 11.1.08)

I slutten av november opplevde valutavekslingskontora i Tallinn den reinaste unntakstilstanden då hordar av lokale russarar kom for å veksle estiske kroner til euro. Bakgrunnen var eit rykte om devaluering av krona.

Devalueringsrykte

Den estiske økonomien er liten og kunne i prinsippet vore eit lett bytte for manipulering frå internasjonale valutaspekulantar. Difor har kronekursen heilt sidan den estiske krona vart gjeninnført i 1992 vore regulert gjennom eit såkalla valutakomiteé-system. I samsvar med dette har krona ein fast kurs i høve til ein internasjonal valuta, og det trengst omstendelege prosedyrer for å endre kursen.

Estland valde i 1992 å binde krona til tyske mark: 8 estiske kroner = 1 mark. Då Tyskland sidan gjekk over til euro, vart kroneverdien fastsett til 15,6466 kroner = 1 euro. Det har aldri vore planar om å endre den faste kursen.

Mange russiskspråklege estlendarar følger dårleg med i estiske medium, og dette kan vere ein del av bakgrunnen for at så mange vart offer for eit devalueringsrykte. Det starta med at noko som frå først var posta på eit russiskspråkleg forretningsforum på Internett som eit reint tankeeksperiment – ei “trening i krisehandtering” – vart vidareformidla som sanning på nettsida til Öine Vahtkond (Nattevakta), organisasjonen som var ei sentral kraft bak opptøyane i Tallinn i april.

Den fabrikkerte meldinga gjekk ut på at valutakomiteen og riksbanken alt hadde fastsett 24,64 estiske kroner som ny eurokurs. Dette var nok til å utløyse panikken som tømde mange valutavekslingskontor for euro-setlar. Ein del av dei devalueringsskremde Tallinn-buarane kjøpte då britiske pund i staden.

Riksbanken gjekk raskt ut med dementi og bad folk om å ta det med ro. Debatten i etterkant handla om i kva grad ryktespreinga burde straffefølgjast. Saka hadde to aspekt – eit politisk og eit økonomisk.

Kunne føremålet med ryktet vere å destabilisere det estiske samfunnet? Eller låg det ein tanke om økonomisk vinning bak? Vekslingskontora hadde god fortjeneste medan folk tapte på handelen. Dei måtte etter kvart veksle tilbake til kroner som er den einaste gangbare valutaen i Estland. Etter som det heile kunne tolkast som ei mistyding, la etterforskarane saka fort til sides.

Men det heng framleis mange spørsmål i lufta. Kor lett er det å manipulere den russisktalande minoriteten? Kor mange er det som stolar meir på ei melding på nettstaden til nokre uromakarar enn på all tilgjengeleg offisiell informasjon? Var dette ei ny krigsøving mot det sjølvstendige Estland?

(Postimees 26.11.07, ØR 18.12.07)

Den nasjonale sida på euro-mynten har vore klar sidan 2004.

I mars 2006 døde Lennart Meri som var Estlands president 1992–2001. Før han ble politiker drev han med mange andre ting. “Båtens budskap” ble først trykt i VEKSA kalender 1980; i utvidet form og oversatt til finsk av Eva Lille sto essayet i tidsskriftet Parnasso 1982. Begge disse tekstene var grunnlag for oversettelsen nedenfor som Turid Farbrege gjorde for Nordnorsk Magasin 1989,3–4. Også ingressen derfra er beholdt.

Lennart Meri: Båtens budskap

Forfatteren og etnografen Lennart Meri kunne med en populærbetegnelse kalles Estlands Thor Heyerdahl. Han har en visjon av båten som forener hele verden og vil gjerne lage en film om dette. Planene er blitt møtt med interesse på mange hold i utlandet, men klarsignalet fra sovjetiske myndigheter har hittil latt vente på seg. Kanskje de nye vindene i Sovjet vil fylle prosjektseilene?

“Skogskaren drar på jakt – hvelv gryta! Fiskeren drar på fiske – heng gryta over ilden!” heter det i et estisk ordtak som egner seg utmerket som innledning til denne historien om båten. Ordtaket bygger på det åpenbart sannsynlige: fisket er en sikker næringsvei, jakta er usikker. Slik har det vært, og slik er det fortsatt på de store og små elvene i Kamtsjatka, Det fjerne Østen og i Sibir. I gytetida kommer fisken i stimer, vannet syder, elva går over bredene, ei åre stukket i stimen blir stående der. De få fangstdagene gir mat for et år likt som kornhøsten i våre dager.

Nå var det likevel båten og ikke fisket det gjaldt her. La det bare være nevnt at fisket i oldtida ga et uendelig mye sikrere bytte enn jakta. Dermed burde vi vel også sette båten på en tilsvarende høy piedestall i forhold til buen. Bilen er, eller var i det minste, et idol for vår tid, båten var i gammel tid enda mer. I den har vi materialiseringen av generasjoners utholdenhet og tilpasnings-

evne, informasjonsutveksling og et mytisk verdensbilde, med andre ord et hyggelig kapittel i kulturhistorien for skogbeltet vårt.

Kulturen knyttet til elver og vikar

La oss tenke oss båten der den piler lett og vakkert nedover elvestrykene, lydig overfor det minste åretak fra rormannen. Ram inn dette bildet, omgi det med røde granittklipper og en stum mur av mørk skog som hemmelighetsfullt og endatil truende følger menneskene i båten. Legg til en overraskende krok i elveløpet der vannet går i doven bakevje. Det er Peledui-elva langt borte i Jakutia. Jeg tror det var på den elva at jeg for første gang ante og siden ble meg fullt bevisst båtens betydning. Opplevelsene når iblant fram til bevisstheten via musklene. I denne autonome republikken på størrelse med India fantes det ingen veier for 20 år siden. Nå lyder lokomotivfløyta fra elva og opplevelsene fra den gang ville uteblitt. Vi beveget oss gjennomsnittlig 30 kilometer per dag, og om kvelden kokte vi fiske-suppe. Men ved elvas utspring måtte vi krysse vannskillet. Med øks i hånd trengte vi oss fram gjennom urskogen i retning nærmeste elv. Fart, tid og rom var som tatt ut av en annen verden, skogen var hermetisk. Under inntrykk av den marerittaktige opplevelsene begynte jeg å forstå årsakene til at menneskehetens første høykulturer oppsto ved de store elvene og siden i inn-skjæringene langs kysten.

En forutsetning for utviklingen av en hvilken som helst kultur er kulturutveksling. Og den matematiske formelen for kulturutveksling er den geometriske rekke. Jeg kan vise til den kjente anekdoten om

Lennart Meri (1929–2006).

Bernhard Shaw, den inneholder en sannhet som ikke er tilstrekkelig verdsatt: Hvis jeg har et eple og du har et eple og vi bytter eple, så har hver av oss fortsatt bare ett eple. Hvis jeg har en idé og du har en idé og vi utveksler ideer, så har hver av oss to ideer. Informasjonen øker eksponentielt, men kulturhistoriens matematiske mønstre er ikke formulert av noen. Konsekvensen er blant annet at kulturhistoriens kurve går betydelig lenger bak i den fjerne fortid enn noen hittil har våget å trekke den. Det er i fullstendig overensstemmelse med de siste desenniers oppdagelser innenfor paleoantropologi og primatologi, som på sin side har skjovet menneskets forhistorie to tre ganger så langt bakover i tida. For å vende tilbake til båten kan vi se på den med øket respekt og stille den viktige spørsmål. Noen av dem blir stående uten svar, andre får svar – når vi bare vet hvordan vi skal spørre.

Skjønnhet og hensiktsmessighet

Det er ingen vits i å legge skjul på at jeg synes båten er veldig vakker. Men hva vil det si å være vakker? Jeg går utenom denne

metafysiske fella med en kommentar: Når det gjelder båten, blir begrepet dekket av hensiktsmessigheten. Under filmingen av “Vannfuglfolket” spurte jeg Pietari Filippov i landsbyen Lampiselkä i Karelen hvorfor han hadde spikka en vakker krum tapp på ljåskaftet. Han lot neven gli over den vesle tappen og snøfta: “Vi må jo ha noe pent også!” Et nett svar, nett og gåtefullt, for det hadde tatt mer tid å lage den vesle tappen enn å lage hele ljåskaftet. Til forskjell fra ljåskaftet gir båten langt mindre spillerom for fantasi og dikterisk flukt, eller med termer fra informasjonsteorien: Båten i egen-skap av kulturhistorisk budskap inneholder betydelig mindre støy. Årsakene er åpenbare. På vannet, elva eller sjøen bærer båten mennesket i fiendtlige omgivelser og ofte under ekstreme forhold. Når båten ikke er tilstrekkelig hensiktsmessig, betaler mennesket for det med sitt liv. Liv og død avhenger i større grad av båtens enn f.eks. av skienes konstruksjon. Forbindelsen mellom årsak og konsekvens skulle være klar nok. Den har virket gjennom lang tid og utforsket en stor mengde varianter; de uegnede ble utskilt sammen med sine byggere.

Båtens konstans

I likhet med det naturlige utvalget kunne vi snakke om et teknologisk utvalg som gikk like dramatisk for seg, likevel mye mer effektivt, og under tidens gang ble båten under denne prosessen finslipt og fullkommen. Dette forklarer hvorfor båten utviklet seg uvanlig raskt og allerede langt bak i forhistorisk tid oppnådde en slik fullkommenhetsgrad at seinere årtusener ikke hadde noe nevneverdig å legge til. Det er nemlig her tale om årtusener og ikke århundrer. Den konklusjonen kom den finske etnologen Uno Sirelius fram til i begynnelsen av vårt århundre. Han sammenliknet konstruksjonen av båtene til østersjøfinnene og obugrerne og konstaterte forundret at til og med i detaljene var det sammenfall. Følgelig måtte byggemåten være utformet allerede i det finsk-ugriske urspråkets dunkle

fortid, mens stammene hadde felles bosetningsområde.

Ved siden av båtenes uvanlige konstans må en nå understreke den like store foranderligheten. Disse egenskapene kan se ut som de står i motsetning til hverandre og utelukker hverandre, men det er bare ved første øyekast. La oss se nærmere på saken. Vi vet at mennesket og naturen står i et interaksjonsforhold til hverandre, eller med andre ord: systemene påvirker sannsynligvis hverandre proporsjonalt med den energimengde de har til rådighet. Generelt gjelder den setningen i fysikken, mer snevert også i interaksjonen mennesker imellom. I dette tilfellet må vi oppfatte energiforholdet som informasjonsforhold. Grensen mellom de to er ganske vilkårlig.

Hva skal denne avstikkeren tjene til? Jeg ville gjerne avholde meg fra en altfor sterk personifisering av båten. Og likevel er fristelsen ganske stor, for båtenes foranderlighet er til forveksling lik læreavnen. Tilfellet – eller om en vil: naturen – har forsynt båten med ideelle eksperimentmuligheter. La oss flytte oss tilbake til landskapet: et lite vann er forskjellig fra et stort, bekken er forskjellig fra elva og den lune vika fra det åpne havet, for hver av dem har sine bredder eller strender – låge, sandete, steinete eller bratte; hver av dem har sine vinder, flauve skogsvinder, hvirvlende innsjøvinder, kastende kystvinder og voldsomme havvinder. Og hvert sted og hver vind har også sine egne bølger – duvende, rullende, krappe eller brytende.

I menneskehetens dikterfaringer symboliserer vannet den stadige forandringen. Båten tilpasset seg, og det er læring. Dessuten var fleksibel tilpasning til forskjellige artede og vekslende forhold i omgivelsene samtidig et vilkår for at båten som en større enhet skulle forbli uforandret. Vi kaller det motsetningenes dialektiske enhet. Mer generelt er det også betingelsen for hvorvidt mennesket og kulturen skal bestå eller forsvinne, altså den hemmelige nøkkelen til forståelse av oss selv, den som vi med en

Lennart Meri vender hjem fra en av ekspedisjonene sine. Bak et uskyldig smil forsøker han å skjule skattekista med dyrebare funn. I kjølvannet basker en figur – sannsynligvis KGB-agenten som skulle ha holdt øye med den slu esteren.

sikker gest stikker i fortidens nøkkelhull, men som faller ut av hendene på oss når vi står ved døra til samtidens problemer.

Tilpassing til forholdene

Båtbyggeren Juha Hiiuväin på Saaremaa ga under filmingen av *Fugleveiens vinder* uttrykk for forfedrenes visdom på følgende måte: Vi kan ikke bygge båtene over samme lest. Hver kyststrekning har sine særtrekk. Sjøen har ett sted mye krappere bølger, et annet sted går den i dønninger, et tredje sted er sjøkanten bratt og brådjup, et fjerde sted flat og langgrunn. Derfor har fiskerne fra hvert sted sine spesielle ønsker.

Og når vi bygger båtene, må vi ta hensyn til det. (...) Båtbygging er et sånt øyemålsarbeid, båtbyggeren må selv finne fram til modellen ...”

Båten er både uforanderlig og foranderlig. Hva med menneskets forhold til den? Båten gir mat. Nær Kuusamo i Finland bor bonden Arvi Luokkanen. Den spreke mora hans, Eva-Stiina, fylte i høst hundre år, og den støle vallaken fylte 31: “Det er nesten det samme som når et menneske blir hundre,” mente bonden. Kvitte seg med hesten? “Nei,” svarte Arvi Luokkanen på sin langsomme og sindige måte, “det lyder nesten som å skulle sende husbonden til slaktning.” På den fattige gården var personifiseringen av dyret, og dyrets rett til en naturlig død noe selvsagt, til tross for de tyngende ekstraavgiftene.

I de estiske fiskerlandsbyene har også båten rett til en naturlig død. I Koguva på øya Muhu ligger båtene på de mosegrodde steingjerdene som grånende minner. Ingen har løftet øksa for å hogge dem opp til brensel. Fiskeren Ernst Tüür fortalte: “Gutten kom hjem fra sjømannsskolen og spurte meg: “Far, hvorfor har du lagt den gamle båten på gjerdet? Du kunne satt opp et plankegjerdet som ville ha beskyttet huset bedre mot nordvesten. Den gamle båten der, hva er vitsen med den?” Jeg sa til ham at det lå en stor tanke i det. Båten har gitt barna mat og klær og vært så trofast at ikke

Estisk “ruhi”.

(Eesti rahvakultuuri leksikon. Tln 2000)

engang kona har vært mer trofast.” Slikt sier en ikke om åkeren eller huset og ikke engang om hesten. Vi er neppe i stand til tilnærmelsesvis å fatte i hele sin dybde forholdet mellom mennesket og båten fra tidenes morgengry til det fulle dagslys og gjennom innviklede sammenhenger.

Disse sammenhengene er likevel det mest fascinerende, for vi interesserer oss for båten bare i den grad den hjelper oss å forstå mennesket, bevegelsen i menneskets verdensoppfatning fra den kjente fortida til den ukjente framtida. I strevet for føda spilte båten en relativt mye viktigere rolle i det gamle samfunnet enn den gjør i dag. Å lage en båt med ild og håndøks, bronseøks eller primitive jernredskaper var et møysommelig arbeid, båten var noe veldig dyrebart.

Sammenheng og budskap

Hver stamme hadde sitt begrensete bosetningsområde, skogbeltet derimot hadde ubegrenset geografisk utstrekning, kanskje like hemmelighetsfullt som verdensrommet i våre dager, men under bestemte forhold kunne båten bryte igjennom denne uendelighetens barriere. Og slik blir det forståelig hvorfor båten har fått en sentral plass i det mytiske verdensbildet til de finsk-ugriske stammene: Båten representerte en sammenheng og et budskap både som konkret gjenstand og som poetisk metafor. Den forbinder fortida med framtida.

I vogulenes bosetningsområde kom jeg tilfeldigvis til landsbyen Jassunt akkurat da enka Darja skulle begraves. Det var få menn, og jeg ble bedt om å hjelpe til med å bære kista. Den døde ble gravlagt i en båt, i egen båt skulle hun fra de levendes verden komme til den symmetriske antiverden. Den unge ostjaken ror ut for å fri, men til den turen holder han på i et halvt år med å lage en bryllupsåre som bare blir brukt den ene gangen, på frierferden. Dunkle minner om båten er også bevart i beskrivelsene av estiske bryllupsskikker: Brudekista var en båt, kistenøkkelen var ankeret, brudens hjem var havna. Livet både begynte og

sloknet i båten. Etter folketradisjonen på øya Muhu kan ei jente bli med barn ved synet av en båt eller et skip; det eufemistiske *ruuhi*, dvs. 'pram', står i finske gåter for kvinnens kjønnsorgan. Hos vatjerne er *ruhi* en båt som er laget av en eneste trestamme, mens *ruhipuu* betyr likkiste (*puu* = 'tre'). Estiske folkeeventyr skildrer de døde roing bak fjerne vann, og tallrike funn av skipsnagler beviser at de døde ble brent i en båt til og med langt inne i innlandet. Eksemplene er mange.

Båten var i gammel tid noe mer enn mat-giver i menneskets øyne, og noe betydelig mer enn en båt. Den ble tilsvarende æret, og den æres nå også: Båten er ukrenkelig, men midtsommernatta blir den brent til aske – også dette ligger i kjølvannet etter forhistoriens båt.

Poetisk og naturvitenskapelig

Den framstillingen du hittil har lest, eller – hvorfor ikke? – latt være å lese, er innholdet eller i hvert fall synsvinkelen i en film som skal komme. Jeg ser ingen motsetning mellom en poetisk verdensanskuelse og et naturvitenskapelig verdensbilde. Den fjerne fortida kan etter min oppfatning utmerket godt beskrives med begreper lånt fra fysikken: denne samme uendelige tid, glissent rom, diffusjon, sannsynlige tendenser forårsaket av tilfeldige gjensidige påvirkninger. Jeg vet ikke om dette kan framstilles med filmens midler, men jeg tror det er vesentlig å tenke på disse utgangspunktene når vi filmer.

Vi kunne for eksempel se på det nordlige beltet i Eurasia som en informasjonskanal og en hvilken som helst flytning som menneskets svar på foranderlige energimengder. Hva vil konsekvensen bli av det?

Diffusjonshastigheten er proporsjonal med rørets lengde og omvendt proporsjonal med diameteren. I dette tilfellet er røret det samme som et naturbelte, det kan gjelde ishavskysten, tundraen, skogstundraen eller skogbeltet i sin helhet. Et rør høres ut som et mislykket språkbilde, men det er ikke

noe bilde. Omgivelsenes press på mennesket var i gammel tid temmelig stort og og menneskets valgfrihet trøstesløst liten. Et menneske som hadde tilpasset seg livet på kysten, sultet i hjel på tundraen, og omvendt. Vi burde se på vandringer fra et område til et annet som unormale fenomener, og vandringer innenfor beltet som en følge av forandringer i energimengden.

Hvordan er energimengdene fordelt?

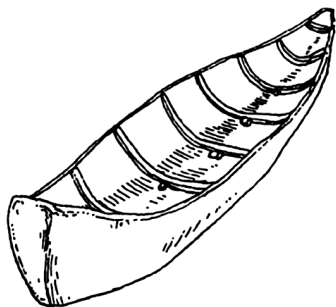
På grunnlag av biologenes observasjoner er viltbestanden og fiskeestimene størst i grenseområdene, og jo mer en fjerner seg derfra, jo mindre blir de. Grenseområde kan en oppfatte ganske snevert eller også globalt. En elvebredd midt i skogen er en grense, men det samme er også taigaens overgang til skogstundra. Et elveos på kysten eller Ishavets utkanter i form av Barentshavet eller Beringstredet er grenseområder som har vært og fortsatt er de rikeste på jorda med hensyn til dyrelivet.

De sovjetiske forskerne Krainov og Hotinski har påvist at funnene fra yngre steinalder i Øst-Europa og Sibir er direkte avhengige av fiskerikdommen i det lokale vassdraget. Fiskemengden har regulert bosetningstettheten og også bosetningens stabilitet overalt bortsett fra de innsjøene som har vært uten forbindelse med de store vannveiene. Når det gjelder kulturhistorien i skogbeltet forteller det siste forbeholdet selvsagt en god del.

Årsaka til vandringene har vært at naturressursene har skrumpa inn. Hvor fort vandringene har skjedd, har på sin side vært avhengig av økosystemene. Fattige økosystemer har satt fart i flyttebevegelsen, rike systemer har bremsert den. For eksempel var flyttehastigheten til Thulekulturens indianere på den næringsmessig karrige isbreen 125 kilometer i året og på Aleutene i Beringstredet, et grenseområde med rikt dyreliv, høyst 0,2 kilometer i året. Av dette kan vi også trekke en annen slutning: Det er negativ korrelasjon mellom vandringene og bosetningstettheten. For å oppnå en befolk-

ningsøkning behøver eskimoen i isørkenen ca. 6,6 ganger så stort jaktområde som den jaktende aleuten i det sørlige området av Beringhavet. Jo større bosetningstetthet det er i en vandringsretning, jo langsommere er flyttebevegelsen.

Fordi blikket vårt beveger seg langs naturlige belter, ville det være grunnløst å utelate Amerika og holde seg bare til Eurasia. Minst to grupper har vandret fra Eurasia til Amerika. Flyttingshastigheten over Beringstredets avgjørende område har vært stor. Gruppene var små og skilt av lange tidsrom, men genetisk sett var gruppene meget homogene. Det forklarer den felles genetiske bakgrunnen hos de innfødte i Eurasia og Nord-Amerika. I yngre steinalder hadde de opprinnelige innbyggerne i Eurasia allerede i noen grad isolert seg genetisk sett. Amerikas urbefolkning har derimot bevart den opprinnelige genetiske enheten. De må altså ha skilt lag mye tidligere enn for 4000 år siden.

Båt uthulet av en aspetrestamme. Slike båter har vært i bruk på elver og vann i hele det nordlige Eurasia og i Nordvest-Amerika. I Estland var den stedvis i bruk enda til midt på 1900-tallet.

(Eesti rahvakultuuri leksikon. Tln 2000)

De sterkeste båndene mellom Den gamle og Den nye verden eksisterte da også i tida før dette. De er arkeologiske bånd, og de er noe annet enn språklige og stammemessige bånd. De kan, men de behøver ikke, å sam-

menfalle, og gjør det vanligvis heller ikke. Om presset fra omgivelsene er stort og tilstrekkelig ensrettet, oppstår det også likhet i menneskets redskaper, arbeidsmåter, byggeskikker og klesdrakt. Denne konvergensen, eller utviklingsparalleliteten, forutsetter ikke felles opprinnelse. Med støtte i nyere viten er det likevel vanskelig å skille mellom konvergens og diffusjon. Enhver teknologisk nyvinning har en tendens til å spre seg, og den sprer seg raskere dess mer hensiktsmessig den er. Dette gjelder ikke ornamentikken som menneskene dekorerer klærne sine med, mer generelt heller ikke hele den del av kulturen som på den ene eller andre måten gir svar på menneskets menneskeligste spørsmål: Hvor kommer jeg fra og hvorhen skal jeg?

Sammenliknende forskning

Nå er det spørsmål om begreppspråket. Sannsynligheten for at to begreper oppstår og utvikler seg med lik grad av samtidighet som to kjelker eller to hjul, er oppsiktsvekkende liten. Utbredeshastigheten for et begrep er avhengig av uventetheten, av det dramatiske og spesielle ved begrepet. Også nå kan vi på det grunnlaget intuitivt skille den gode litteraturen fra den dårlige. Som Norbert Wiener uttrykker det: Jo mer uventet et budskap er, desto mer informasjon inneholder den. Noen felles trekk i mytologien, ritualene og helleristningene til samene og penuti-indianerne tyder på diffusjon, mener etnografen Okladnikov fra Leningrad; i hvert fall kan de ikke forklares som konvergens. På fennougristikongressen i Åbo 1980 ble wintuspråket til penuti-indianerne i California av professor Sadowszki (UCLA) knyttet til de Ob-ugriske språkene. Utelukkende lingvistiske metoder er neppe tilstrekkelig når det gjelder å belyse en så fjern fortid. En sammenliknende forskning av båtkulturen i Eurasia og Amerika ville gjøre det mulig å skille ut eldre materiale som kunne bygge opp under språkvitenskapens hypoteser eller omstyrte dem, eller kanskje stille dem i et nytt lys.

Hvis vi ser på båten som et budskap og vannveiene som kommunikasjonskanaler, ville det naturligvis være veldig lokkende også å vurdere dem eller måle dem som slike. Vanskene oppstår av innholdet i budskapet, dvs. av betydningen og viktigheten i budskapet, definisjonen av verdien og et endelig overslag av antall systemkomponenter.

Verden er én

Det ville likevel være tankeløst å vente noe annet enn en film av filmen. Selv i beste fall makter et etnografisk dokument bare å formulere spørsmålet og la svaret stå åpent.

Ennå holder de tjærebredda borda stand mot aluminium og plast, ennå blir det bygd båter etter øyemål, båter som er tilpasset kyststrekningens behov. På de stille sideel-

vene til Ob og Jenisej flyter båtene vakre som svaner i den blånende skogen. Nyingen osrer og jager bort myggen, fisken vaker, i hånda til gamle Lazjamov smeller øksehoggene nøyaktig og avmålt. Jeg håper da å stå i skyggen av cembrafurua ved siden av et surrende filmkamera. Deretter stiger jeg over Beringstredet og spør: Hvor tar skogbeltet slutt? Der også finnes de samme folkediktene, gammene, skinnskiene, bjørnedansene, sjamantrommene, den mytiske vannfuglen som formet vår verden av bunn-gjørma i urhavet – og de samme båtene finnes der også.

Jeg tror denne filmen er nødvendig. Jeg tror den ville være mulig som et internasjonalt samarbeidsprosjekt. Jeg tror også at det er på tide at vi venner oss til tanken på verdens enhet. Én eneste verden er det vi har.

Estisk legehjelp til Førde og Oslo

Det norske helsevesenet kunne ikke klart seg uten de mange legene og annet helsepersonell som kommer til oss fra en rekke land. Møtet med lege-ekteparet Kaljusto fant likevel ikke sted på noe legekontor. Selv leger har fritid, og de har familie.

Pappa Jaanus, mamma Mari-Liis, dattera Heidi (14) og sønnen Jüri (12) kom samlet

til estisk julefest på Majorstua i november. Over dampende blodpølser og surkål ble vi godt kjent. Aller nærmest satt Mari-Liis som derfor er hovedkilde for teksten.

Mari-Liis og Jaanus kommer opprinnelig fra Tartu. De studerte medisin ved universitetet i hjembyen, som er internasjonalt anerkjent for høyt nivå innen dette faget.

Familien Kaljusto knipset på familiebursdag i Tartu. Fra venstre Jaanus, Mari-Liis, Jüri og Heidi.

Slik skal ferien være: Sol og sommer, barn og blomster. Heidi nummer en og Jüri nummer tre fra venstre sammen med estiske søskenbarn. De poserer utenfor bestefars hytte ikke langt fra Sangaste i Sør-Estland. Hunden Chocco er blitt en erfaren flypassasjer. Hvert år lar han seg gladelig vaksinere mot rabies som forberedelse til estlandsturen.

Bare Jaanus rakk å praktisere i hjemlandet, men ikke så lenge han heller. Som ung og fremragende røntgenlege fikk han stilling først på Uppsala Akademiska Sjukhuset. Siden var han innom Umeå og Stockholm før han igjen vendte tilbake til Uppsala. Naturligvis ble svenskkunnskapene kraftig styrket.

Jaanus har tilegnet seg, eller i det minste snust på en så imponerende rekke europeiske språk at vi kunne trodd det var språkforsker han var. Svensk ble enormt populært i Estland da perestrojka og ny nasjonal selvstendighet åpnet mulighetene for ungdommen til å reise ut og oppdage verden. Jaanus ble så flink i svensk at han fikk autorisasjon fra Svenska Institutet, og etter arbeidstid som lege på røntgenavdelingen i Tartu underviste han flere grupper på kveldskurs. – Slik møttes vi, forteller Mari-Liis. – Han, en 29 år gammel kjekkas, og

jeg, medisinstudent på andre årskurs. Jeg og venninnene mine hadde fått tilbud om sommerjobb i Sverige, men på den betingelsen at vi kunne svensk.

Det ble ikke de to riktig enda. Jaanus rakk å praktisere i Sverige, og Mari-Liis dro over på sommerjobb flere ganger, noe som endte med at hun ble utvekslingsstudent på Karolinska Institutet. Hun var faktisk den første utvekslingsstudenten der fra Estland. Det var en tornefull tid, hun måtte karre seg igjennom med det hun tjente på kveldsjobb ved siden av studiet. – Vi ble sammen, Jaanus og jeg, denne vinteren i 1992–93. Han bodde da i Estland, men var en enorm støtte med de svenske kontaktene sine. Så giftet vi oss sommeren 1993 og bodde vekselvis i Sverige og Estland. Begge barna er født i Sverige. Heidi har vel bodd i Estland nesten et år, Jüri egentlig aldri.

→

Etter tre år hjemme var Mari-Liis igjen klar for yrkeslivet. – Men det var vanskelig å få hull på det svenske byråkratiet, sukker hun. – Innvandrarverket ville ha arbeidskontrakt for å gi oppholdstillatelse og arbeidsgiver krevde oppholdstillatelse før kontrakt. Så populært som Norge er blant estere, var det i den situasjonen naturlig for oss å rette blikket vestover.

Jaanus tok kontakt med den norske ambassaden i Stockholm og videre med Helsedirektoratet i Oslo om turnusstilling for Mari-Liis. Han fikk i stedet vite at det i Førde var stort behov for en radiolog, men turnusplassen kunne de også ordne. – Vi dro til Førde på et lite besøk i oktober 1996, forteller Mari-Liis. – Og allerede i januar 1997 var jeg i arbeid som turnuslege på Førde Sentralsjukehus! Det var helt greit for kona til røntgendoktor'n å få stilling på samme sykehus. Vi har bare godt å si om norske myndigheter. For ikke å snakke om møtene våre med normenn!

Å flytte til et nytt land og lære et nytt språk, var ikke noe stort problem. – Vi snakket jo svensk den første tiden, og jeg skjønte vel ca. 60 % av det som ble sagt, mener Mari-Liis. – Verst var det med telefonhenvendelser. De forskjellige vestlandsdialektene likner muligens på svensk, som noen påsto, men for meg føltes det ikke slik. Om nøden lærer naken kvinne å spinne, så lærte nøden meg norsk. Bivirkningen av dette er at nå er det umulig for meg å snakke svensk, et språk som jeg en gang kunne godt både skriftlig og muntlig. Ganske rart!

Barna begynte i barnehagen i Førde. Foreldrene syns at det ble enda en flott opplevelse av norsk hverdag. – Det regnet nesten hele tiden! Barna hadde aldri andre klær på seg enn regntøy og gummistøvler, beskriver Mari-Liis vestlandsklimaet. – Men de var ute nesten hele tiden. Jeg skjønte hvorfor norske hus må ha minst to innganger, én for voksne og gjester, og så

En lykkelig hjerte- og lungekirurg dyrker fritidsinteressen sin på ferie i Luunja nær Tartu. Dessverre er hesten hennes beskåret.

de møkkete barna og eventuelle dyr via den andre. Det var en herlig tid!

Heidi og Jüri fikk i barnehagen et godt språklig grunnlag som de tok med seg til Slåtten skule der de gikk i respektive tre og to år. Samtidig hadde Mari-Liis jobb i generell kirurgi og Jaanus var overlege på radiologisk avdeling.

Så fattet Mari-Liis en avgjørende interesse for hjerte- og lungekirurgi, noe som det bare går an å drive med i de store byene. – Og så flyttet vi hit høsten 2003, og barna begynte på Bygdøy skole i 3. og 4. klasse, forteller hun. Det gikk greit på alle måter, også språklig: – Heidi tok Oslo-dialekten i løpet av to dager, Jüri beholdt førdedialekten et halvt års tid, men han ble vel litt mobbet og skjønte at er du blant ulvene må du ule med dem. Vi har ikke igjen så mye av førdedialekten annet enn som noen faste uttrykk av typen “på hi sida” som vi kan slå om oss med ved passende anledninger.

Utenom oslonorsk snakker barna flytende estisk, selv om estere hører at de er “utenlandske”. Hjemme snakker familien i prinsippet bare estisk, men det hender at litt norsk sniker seg inn. Til bevaring av muntlig estisk hjelper det godt med lange sommerferier på hytta i Estland. Skrivningen er det dårligere med. Verken Førde eller Oslo klarte å finne lærer til morsmålsopplæring i estisk.

Utenom sommerferien blir det av og til et kortere besøk i gamlelandet, til en fødselsdag, venninnetreff, eller uten noen spesiell grunn. Venner fra barndom, ungdom og studietid er viktige, men avstanden gjør seg etter hvert gjeldende, selv om særlig Jaanus er flink til å utnytte telefonens muligheter. Livet blir tross alt hovedsakelig levd i Norge med nye sosiale nettverk.

Hverdagen har blitt mye mer hektisk etter at familien flyttet fra Førde, annet var ikke å vente med krevende arbeid, forskning og fritidsinteresser. Fotballen er en av Jüris spesialiteter. Heidi spiller piano og danser. Mari-Liis har ridning og snøbrettkjøring som sine store lidenskaper. Når hun i februar organiserer en skandinavisk forskerkongress i hjertekirurgi, passer hun på at den blir holdt på Geilo der hun kan være sikker på å få brukt snøbrettet. Samlet kan hele familien kan blant annet gå tur, med eller uten ski på bena. Turgåing er paragrenen til det firbente familiemedlemmet, den sjokoladebrune labradoren Chocco.

Mari-Liis har en utdanningsstilling i hjerte- og lungekirurgi, og vil oppnå spesialiststatus i løpet av et par år. I tillegg er hun snart ferdig med en doktorgrad som hun har holdt på med i fire år. – Om hjertets endogene forsvarsmekanismer mot skader, forklarer hun i tilfelle noen skulle ha forstand på hva det er.

I Oslo var Jaanus først ansatt på et privat røntgeninstitutt, men har nå gått tilbake til Førde i den forstand at han jobber for Helse Førde som overlege i seksjon Oslo. Han har kontor i Bygdøy allé, der han via Internett får inn radiologiske undersøkelser. – Men jeg savner Førde spesielt for de fine fiskemulighetene der, betrør han oss. Og med et sukk: – Det er ikke lenger selv fisket ørret på middagsbordet vårt! *(Turid Farbregd)*

Fotografiapparatet var ikke med på julefesten, men familien har velvilligst latt Estlandsnytt få lov til å gjengi noen bilder fra privatalbumet.

Etter Førde har familien Kaljusto akklimatisert seg i Oslo. Jüri og Heidi med pappa Jaanus knipset i sofakroken av mamma Mari-Liis

Norgesvennen Madli Ohaka

Av Jorunn Vestli

Det er 5. januar og termometeret utenfor viser 12 kuldegrader. En iskald vind feier gjennom gatene. Sammen med Madli Ohaka har jeg søkt ly på kafé Kehrwieider i Gamlebyen i Tallinn der vi varmer oss med glovarm gløgg. Det er et populært sted for unge utlendinger, så det surrer i mange språk under de låge, mellomalderske kjellerhvelvene. Vi bidrar til mangfoldet med norsk tungemål.

Madli er en av utallige estere som snakker norsk. Ja, hun brenner etter å få snakke det, for hun elsker Norge og vil gjerne samle likesinnete til dyrking av alt norsk. Derfor har hun sammen med noen venner dannet foreningen Norra Söbrad (Norgesvennene) som hun leder. Den er innført i det estiske organisasjonsregisteret og har foreløpig seks medlemmer. – Det er ikke en klubb bare for medlemmer, men den er dannet for å presentere Norge og norsk kultur for alle som er interessert. Medlemmer betaler ved innmeldingen en årskontingent på 100 eek, siden 120 eek

Kontaktbygging bærer ofte frukter som vi ikke kunne forestille oss den gang innsatsen ble gjort. Estlandsforeningen i Rogaland i samarbeid med hjemmefylket var rundt 1990 svært aktiv forskjellige steder i Estland. Med fylkeskommunal finansiering innledet Ingegerd Austbø fra Bryne undervisningen i norsk på Keskikool 7 i Tallinn høsten 1991. Madli var en av elevene som på den måten fikk et norskspråklig grunnlag. Første besøk i Norge var en skoletur 1993. Den gikk selvsagt til Rogaland med Stavanger og Sandnes.

– Etter det har jeg lengtet til Norge hver eneste dag og har reist dit mange ganger, forteller hun. – Jeg har vært på Galhøp-pigen og Glitretind, i Ålesund, Lofoten, Trondheim, Narvik, Kristiansand, Rondane, Bergen, Lærdal, Hardangervidda, Geiranger, Briksdalsbreen, Voss og mange

Madli Ohaka.

(foto: tf)

andre steder, kommer det fossende.

– På universitet i Estland har jeg studert økonomi, men drømmen var å studere i Norge. Den gikk i oppfyllelse høsten 2003. Da begynte det beste året i hele mitt liv. Jeg var gjestestudent på Landbrukshøgskolen på Ås. Møtet med forskjellige mennesker fra hele verden var en opplevelse som påvirket meg sterkt.

– Allerede den første dagen på norsk jord følte jeg meg hjemme, Norge er min sjels hjemland, der er jeg lykkelig. Takk til Norge for stipendet. Men i Ås forsto jeg at jeg kan aldri bli nordmann, men forblir ester til døden, sukker Madli. Energisk som hun er, lar hun seg likevel ikke stanse: – Vi var fire estiske studenter som arrangerte to estiske kvelder med estisk mat og filmer og en presentasjon av historie og kultur. Jürgo Loo fra Estlands ambassade i Oslo kom til Ås og åpnet kvelden.

Nå er Madli tilbake i Tallinn, så nå er det der det skjer noe: Mandag 21. januar er alle

interesserte velkommen til en aften med Thor Heyerdahl som hovedtema på Nasjonalbiblioteket. Dette innleder serien Store nordmenn som skal dreie seg om oppdagelsesreisende: Heyerdahl, Nansen, Amundsen, Ingstad, Leiv Eriksson. Allerede blir det forberedt en annen serie med kulturtema. Der skal blant andre over-setteren Elvi Lumet opptre.

Foreningen får god støtte fra den norske ambassaden som ser positivt på engasjementet. – Jeg har en liten drøm å skape et

norsk informasjons- og kultursenter i Tallinn. Vi vil gjerne arrangere språkkurs på Internett, turer til Norge og andre ting. Vi har mange ideer, forsikrer Madli, og det tviler vi ikke på etter møtet med henne.

Det gjenstår bare å ønske Norra Söbrad lykke til. Vi hører sikkert snart mer fra dem. Vil du komme i kontakt med Norgesvennene, er adressen:

madli@norrasobrad.ee.

Snart åpner de hjemmeside også:

www.norrasobrad.ee.

Estland blant de beste i PISA

Forkortinga PISA står for Program for International Student Assessment (dvs. program for elev-evaluering). Nivået hos 15-åringar er granska med tre års mellomrom. Korleis står det til med lese-evna deira, og med kunnskapane i matematikk og naturfag. Testingane blir gjennomførde i regi av OECD. Ved alle granskingane hittil har Finland kome på topp medan Noreg, trass i stor politisk semje om skulesatsing, kvar gong hamnar langt nede på listene, ligg rundt 30. plass og alltid klårt sist av dei nordiske landa.

Granskinga i 2006 omfatta 400 000 elevar i 57 land. I Estland deltok om lag 5000 elevar frå nesten 170 skular. Sjetteplassen tre år tidlegare var ingen slump, for i den ferske granskinga avanserte estarane til delt femteplass saman med japanarane, og hadde berre Finland, Hong Kong, Kanada og Taiwan føre seg.

Med andre ord er Finland og Estland på topp i Europa. Ettersom finnar og estarar er nærskyldte folkeslag, spør somme seg om dei har fått ein ekstra god genetisk arv frå forfedrane sine.

Om testresultata kvar gong skaper rabalder i Noreg, så er ikkje estarane heller fullnøgde. Altfor få elevar vel naturfag på gymnaset. Og framtida ser mørk ut om ikkje interessa for naturfag aukar på universiteta, meiner kritikarane. (1.12.07 tf)

Estiske kvinner tjener mindre

Esti statistikaamet offentliggjorde i slutten av november 2007 resultatene av lønnsundersøkelser for året før. I løpet av året var gjennomsnittlig månedslønn for alle lønsmottakere under ett 9111 eek. Kvinnene tjente imidlertid 28 % mindre enn mennene. Gjennomsnittlig månedslønn for kvinner var 7655 eek og for menn 10 683 eek. (1.12.07 jv)

Norge fly-overvåker Baltikum

De tre baltiske landene har foreløpig ikke egne kampfly, og det vil ta flere år før de får det. Etter at de ble Nato-medlemmer, har derfor de forskjellige Nato-landene patruljert luftterritoriet over Baltikum. I tre måneder fra midten av desember 2007 til midten av mars 2008 er det for andre gang Norges tur.

Ut fra en tidligere sovjetisk base i Litauen vokter fire norske F-16-fly luftrommet over Estland, Latvia og Litauen. De norske mannskapet består av om lag 60 personer. De er hovedsakelig rekruttert fra Bodø og Ørland hovedflystasjon.

De baltiske landene deltar til gjengjeld aktivt med soldater og offiserer i internasjonale Nato-operasjoner andre steder. For tiden er det ca. 650 baltere i Afghanistan og Kosovo. (jl)

Artikkelen under sto på trykk i avisa *Dag og Tid* 4. januar. Han er skriven av Turid Farbrege som var ein god venn av forfattaren. Ho har omsett dei tre bøkene av Jaan Kross som er utgitt på norsk.

Jaan Kross er død

Forfattaren Jaan Kross døydd 27. desember. Meldinga hadde verknad som eit jord-skjelv med episenter i Tallinn og bølger langt ut over Estlands grenser. Kross hadde vorte eit nasjonalt symbol. Når ein slik person døyr, er det som om ein vernande vegg blir riven vekk så uvêret kan slå inn. Estarane søkte saman på leiting etter livd. Med sår resignasjon skjøna dei òg: – No rakk han ikkje å få Nobelprisen!

Kross var fødd i februar 1920, eit par veker etter freden i Tartu der Sovjet “til evig tid” aksepterte dei ukrenkelege grensene for Republikken Estland, som hadde erklært seg suverent to år tidlegare. Like fullt byrja den sovjetiske okkupasjonen alt i 1940 og varde – med eit avbrot på tre tyske okkupasjonsår – til 1991.

Den evnerike ungdommen Jaan kunne vald ei framtid innan vitenskap eller kultur nesten på kva felt han måtte ønskja. Overraskande valde han jusstudiet, spesialiserte seg på folkerett og hadde avansert til universitetslærar då han i 1946 vart arrestert og send til Sibir. Der sona han åtte år før Stalin døydd og han fekk venda heim.

Frå midten av 1950-åra var Jaan Kross forfattar. Først fornøya han lyrikken etter den lamminga okkupasjonen hadde ført med seg. Åra i fangeleiren hadde gjort han uredd så han kunne bryta med konvensjonane og bana veg for ein ny generasjon av forfattarar som no stod fram.

Overgangen til prosa frå 1970 av forklarte Kross med at han mista trua på magien i språket, det gjekk ikkje å finna dei få, velvalde orda som kunne forandra verda. Ja, for det var det han skulle. Om Henrik Ibsen ville læra nordmennene å tenkja stort, så var ikkje prosjektet til Jaan Kross mindre. Han skulle byggja ein iden-

titet for det undertrykte folket sitt.

I verk etter verk tek Kross opp lagnaden til estarar frå tidlegare tider, dokumenterer livet deira og utnyttar grenselause historiske kunnskapar til levande miljøteikning. Personane kjem i vallsituasjonar som set den etiske integriteten på prøve. I det lokale syner det universale seg. Alle stader står makt og avmakt mot kvarandre, sanning står mot løgn, truskap mot svik. Dess lenger borte i tid handlinga går for seg, dess friare kan forfattaren skriva om si eiga samtid der budskapen måtte bergast gjennom sensuren. Hovudverket er firebandsromanen *Mellom tre pestar* – i fiksjonen ei krønike skriven på 1500-talet.

Jaan Kross vart introdusert i Noreg med det internasjonale gjennombrøtsverket, romanen *Keisarens galning*, utgitt 1986 i den eksklusive Vitaserien til Gordon Hølmekjær på Gyldendal. Det var i seg sjølv ein kvalitetsgaranti. Hos litteraturskarane stod Kross høgt i kurs frå første stund. Sidan kom det to bøker til på norsk, også dei lovprisa av kritikarane: *Skrubbsår og andre noveller* (1991) og romanen *Professor Martens' avreise*. (1994). Framleis har forlaga våre nok å ta av, for forfatterskapen er omfattande.

I ei 40 år gammal bok fortel Kross om eit norsklaga europakart der Baltikum nede i høgje hjørnet var erstatta med blått hav. Litteraturinteressert eller ikkje – ingen nordmann er så ignorant at Estland er eit *terra incognita* no lenger. Kross oppnådde ikkje dette aleine, men i kampen er det viktig å ha stødige leiurar som aldri taper visjonen av syne. Han er den estiske forfattaren som er mest omsett, men dei verkelege dimensjonane vil truleg bli oppdagane no først, etter at han er død.

foto: tf 1985

Forfattarekte-
paret Ellen Niit
og Jaan Kross.

Eit dikt av Jaan Kross

Laul kirjutusmasina harjamisest

Tahtsin alustada suurt luuletust
mitte just väga suurest asjast.
Võib olla, et sellepärast
tekkis mul soov
harjata tähestik hästi puhtaks
Eriti puhtaks

Kui tähed olid üle harjatud, löin nad prooviks
valgele lehele:

qwertzuiopiö
asdfghjklöä
yxcvbnm

30 tikki,
ja leidsin, et suur luuletus väikesest asjast
võib jääda kirjutamata,
kuna valmis oli saanud
tillike luuletus,
milles kõik teised olid areti sees.
Milles kõik oli sees.

Kõik.

Songen om reinsinga av skrivemaskinen

Eg ville gå i gang med eit stort dikt
om ein ikkje så veldig stor ting.
Kanskje var det der for
eg fekk lyst til
å reinsa typane godt.
Skikkeleg reine.

Då eg hadde børsta typane, prøvde eg dei
på kvitt papir:

qwertzuiopiö
asdfghjklöä
yxcvbnm

30 stykk,
og tykte at det store diktet om den vesle tingen
trong eg nok ikkje skriva
når eg no hadde fått
eit ferdig lite dikt
som jo hadde alle dei andre i seg.
Som hadde alt i seg.

Alt.

Jaan Kross på besøk i Norge

Av Jorunn Vestli

To ganger besøkte Jaan Kross (1920–2007) Norge sammen med sin kone, lyriker og barnebokforfatter Ellen Niit. Første gangen var i oktober 1987 som to av fire estiske forfattere invitert av Norsk-estisk kulturlag – det var dengang navnet på vennskapsforeningen. Andre gangen var Jaan Kross og Ellen Niit invitert av Gyldendal til bokmessen i Oslo 1990. De takket i 1992 også ja til en tredje invitasjon fra Bjørnsonfestivalen i Molde. Da var Estland fritt og de kunne sluppet mange sovjetiske viderverdigheter, men måtte der sende avbud.

Det kan være interessant å se på noen av omstendighetene rundt det første besøket.

Påskuddet for å få godkjenning fra sovjetmyndighetene var åpningen av en utstilling av sovjetestiske bøker på universitetsbiblioteket i Oslo i oktober 1987. Den eneste veien fra Tallinn til Oslo gikk dengang via Moskva. For Jaan Kross, Ellen Niit, Jaan Kaplinski og Mati Unt ble det en slitsom reise med mye venting, forsinkelser og harde høststormer.

Kulturlagets leder, professor Terje Mathiassen, og sekretæren Turid Farbregd, hadde stått på for å få oppholdet i stand. Blant annet hadde norsk UD bevilget finansiell støtte til hotellutgifter. Maten hadde de stort sett tigget fra forlag og institusjoner, men også private trådte til. At norsk lunsj består av kaffe og rundstykker, var et sjokk

Det var også tid til å se seg litt om i Oslo. Ellen Niit og Jaan Kross sammen med Turid Farbregd og Sinnataggen. (foto: tf)

foto: tf

Gyldendal er vertskap. Fra høyre Mati Unt, Jaan Kross, Gordon Hølmekabb og Ellen Niit.

for gjestene. Til gjengjeld var det gjerne rikelig bevertning om kvelden. Bokklubben spanderte så rundhåndet under restaurantbesøket at Ellen Niit forskrekket konstaterte at de hadde spist opp en hel pels! Hun foretok en rask konvertering til rubler av den sluttsummen Jo Tenfjord gjorde opp for som kveldens vertinne.

Året før var *Keisarens galning* av Jaan Kross utgitt på Gyldendal, så forlagsbesøk var naturlig. To til i den lille gruppen – Mati Unt og Jaan Kaplinski – var begge nær utgivelse på norsk, og møtte like ens sine forleggere. Organisasjonen Acem ga samme høst ut et temanummer om Estland. Tidsskriftet Dyade er den beste presentasjonen av estisk kultur, med spesiell vekt på litteratur, som vi har på norsk. Acem arrangerte foredragsaften.

Til åpningen av bokutstillingen hadde biblioteket blant annet sendt velmente invitasjoner til alle estere i Norge som kunne oppspores. Det var ca. 40 stykker, og noen av de modigste møtte opp, mens andre var vettskremt i lange tider og følte seg skygget av KGB. For hvem ellers kunne ha funnet ut hvor de bodde!

Vertene ledsaget gjestene til Fornebu da de dro igjen. Da sto deler av Oslo under vann på grunn av noe vi i dag ville karakterisert som ekstremvær. Under brua på Skøyen pløyde bilen gjennom en slik innsjø at passasjerene uvilklårlig løftet beina for ikke å bli våte. I vårt langstrakte land var mange bruer stengt for å hindre at kjøretøyene blåste ned. Men flyet kom seg opp og var til og med i rute. Snipp snapp snute, Oslo-eventyret ute!

De to første anmeldelsene av estisk litteratur som redaksjonen kjenner til på norsk, sto i tidsskriftet *Vinduet* nummer 4, 1983 og var skrevet av Turid Farbrege. Hun kom siden til å oversette begge bøkene. Og begge har fått fornyet aktualitet i det siste. Keisarens galning ble det internasjonale gjennombruddet for Jaan Kross, som døde 27. desember. *Hautdansen* av Mati Unt er filmatisert med stor suksess. Den prisbelønte filmen er omtalt side 42, anmeldelsen fra *Vinduet* er gjengitt side 34.

Sanning = Galskap

Jaan Kross: *Keisri hull* (Keisarens galning, Tallinn 1978) er ein historisk roman der det faktiske stoffet er klart dokumentert. Handlinga blir utspela i andre og tredje tiåret av 1800-talet og byggjer på nøyaktige arkivkjelder, direkte siterte bøker, brev, rapportar og anna. Paradoksalt nok er den estiske nedskrivaren av hendingane i dagbokform, Jakob Mättik, den einaste av hovudpersonane som er reint fiktiv. Også dokumentarstoffet har fått hans personlege uttrykk ved at det er sett om frå tysk, fransk og russisk.

Keisarens galne er den tysk-baltiske adelsmannen Timotheus von Bock som hørte til dei nærmaste offiserane kring Aleksander I. Bock har lova keisaren truskap og dessutan at han alltid skal snakke sant. Dette oppfyllar han heilt ut og blir fengsla, men sidan sett fri som galen og halden under keisarleg formyndarskap etter at Nikolai I er komen til makta. Heile vanvitet til Bock blir lagt for dagen i det lange brevet hans til keisaren. Dette brevet blir aldri gjort kjent, utanom Bock og keisaren er det berre forteljaren i romanen som veit

om det. Han er svoger til Bock, gjennom familiebanda kjem han i nær kontakt med dei dramatiske hendingane.

For å realisera ideala sine om likeverd, gifter Bock seg med dotter til ein liveigen estisk bonde. Samtidig kjøper han fri foreldra hennar og broren Jakob. Dei to syskena får eit fire års intensivkurs i danning før ekteskapet. Jakob blir likevel ståande utanfor samfunnsklassene – ei plassering som er

foto: if

Jaan Kross gjør notater under et besøk i Helsingfors 2003.

med på å byggja opp figuren som ein på same tid utanforståande observatør og ein implisitt.

Mättik stiller seg avvisande til Bocks iver og fanatisme. Han spør seg om Timotheus er galen, eller om han er rettsindig, og han kjempar i dialektikken mellom desse to sanningane. Han prøver å koma ut av bakkeva, men også dei rasjonelle spørsmåla og dei objektive dagboknotatane gjer han i aukande grad til ein medverkande og ein historias vitne som sjølv blir riven til blods i striden.

Bock er ein opprørar, men opprøret hans er individuelt. Samband med dekabristane blir nemnt utan at noko kan bevisast. Han byggjer på dei demokratiske ideala som han trur er utgangspunkt for keisaren også. Ettersom røyndommen står ganske langt frå ideala, går han til åtak. Han avslører alt for keisaren om tilstanden i riket: krenkinga av menneskeverdet, utbyttinga, korrupsjonen osv. Men han riv ikkje berre ned, han har også sitt eige forslag til grunnlov der kvart punkt er humant og rett og nettopp av den grunn vanvittig, som fantasien til ein galen.

Omgjevnaden prøver å gissa seg til kvi- for Bock blir fengsla og seinare sett under formyndarskap. Men utanom keisaren sjølv og Bock er det berre Mättik som kjenner den verkelege årsaka: opprøret der blodet sprutar berre frå orda. Nettopp av den grunn må Mättik undrast om Bock er så frå forstanden at han trur på ordet si makt.

Jaan Kross i februar 2000.

I dokumentasjonen av galskapen, i fengslinga og vakthaldet er det heilt klare parallellar til dagens Estland, til forholda i dagens Sovjet. Vi får eksponert mekanismane som held maktthavarane ved makta, forholdet mellom stor og liten, nasjonalitetsspørsmålet, undertrykkinga av sanninga til beste for det herskande systemet osv. Desse fingerpeika og assosiasjonane utgjer eit viktig plan i romanen.

Vi kan glede litteraturelskere med en viktig opplysning. Keisarens galning i norsk førsteutgave og signert av Jaan Kross er å få kjøpt ved henvendelse til Norsk-estisk forening.

Prisen er satt til 480 kroner, og salget bidrar til finansieringen av foreningens arbeid.

Vi misunner Söta bror som får så mange bøker fra estisk litteratur på svensk. Om lag 20 nye svenske oversettelser ble presentert på bokmessen i Göteborg i september 2007. Turid Farbregd anmelder her en roman som for mange estere er det viktigste verket skrevet på estisk om sovjetperioden. Hvis boka hadde kommet på norsk, ville kanskje tittelen vært *Svirreflukt*, og anmelderen har i teksten valgt å bruke den tittelen.

Viktig roman av Jaan Kross på svensk

Jaan Kross: *På stället flyg*. Natur & kultur, Stockholm 2007. Estisk original: *Paigallend*. Ullo Paeranna romaani. Virgela, Tallinn 1998. Til svensk ved Enel Melberg.

Så lenge Estland var okkupert, las vi gjerne dei historiske romanane til Jaan Kross som kamuflerte skildringar frå samtida. Dei var vel det òg. No når det ikkje er nødvendig å skjula den politiske budskapen mellom linene, og forfattaren dessutan rører seg i ei tid som nesten er vår eiga, spring sjølv spelegleda sterkare i auga. Å skriva historisk er som å leggja puslespel, finna bitane og få dei til å passa saman. Alt skal stemma. Og Kross er ein meister på det feltet. Når han rullar ut lerretet og svingar penselen, blir Josef Stalin, Franklin D. Roosevelt og Winston Churchill statistar og bakgrunn for eit drama som er personleggjort og dramatisert i lagnaden til einskildindividet og ministaten.

Meisterkloa er til å kjenna igjen, Kross er seg sjølv lik. Han har ei rammefortelling som forklarar korleis denne historia er blitt til og sannsynleggjer at dei sentrale personane har eksistert og at dei har opplevd det som blir fortalt. Og kven veit, kanskje har det hendt? Ein del av det i alle fall.

Kort tid etter at *Svirreflukt* var utkomen, var bokmeldaren på besøk heime hos Jaan Kross og Ellen Niit, kona hans, i Tallinn. Dei viste fram materiale som hadde med hovudpersonen Ullo Paerand å gjera, fotografi og annan dokumentasjon om livet hans. Av omsyn til familien etc. var rett nok

namnet forandra i boka, men sjå her er eit bilete av Ullo som barn saman med mora.

I bøkene til Kross betyr det lite kvar grensa går mellom fiksjon og røyndom. Oppstillinga av spelebrikkene i *Svirreflukt* er følgjande: Ullo er eit par år eldre enn forfattaren av den boka vi les, men dei har kjent kvarandre og i periodar hatt litt omgang. Alt i ungdommen har dei skjemta om at Jaak Sirkel – alter ego for Jaan Kross – ein gong skulle skriva roman om kameraten. Det historiske er felles bakgrunn for begge. Det personlege og private blir i hovudsak formidla gjennom ein serie samtalar i 1986, før Ullo Paerand brått døyr slik at somme ting er litt uavslutta og opnar for gissingar og alternative tenkte samanhangar då arbeidet med romanen verkeleg kjem i gang ti års tid seinare.

Ullo Paerand var ein uvanleg gáverik person som kunne ha drive det langt. For å nærma oss roman tittelen: Han hadde føresetnader for å stiga til vêrs som ei stolt ørn. Men livet hans vart prega først av tronge materielle kår og sidan av kvelande monotoni i den stabile sovjetstaten. Han kunne ha flykta frå landet liksom titusenviis av andre då sovjetarmeen nærma seg hausten 1944, men han gjorde det etiske valet å bli verande, og betaler prisen for det. Tretti år i arbeid på koffertfabrikken! Det ligg beisk ironi i dette. Han lagar koffertar for andre, sjølv kjem han ikkje av flekken. Der imellom, før alt tetta seg til, var han sekretær på statsministerkontoret. Det er det tekniske romangrepet som lèt lesaren koma nær inn på hendingane og dei lagnadstunge avgjerdene.

Svirreflukt er utan tvil ein av dei viktigaste romanane til Jaan Kross. Framstående estiske litteraturkjennarar har erklært dette som den største romanen i estisk litteratur til alle tider. Det er sjølvstundt vanskeleg å vurdere. Estaren blir fascinert når forfatteren slår opp panoramaet over estisk historie i mellomkrigstida – den første sjølvstendeperioden som seinare vart tildekt og vregd av dei sovjetiske makthavarane slik at mykje framleis er ukjent for folket. For den ikkje-estiske lesaren er dette interessant, men utlendingen opplever ikkje riktig den same spenninga i avdekkinga av hendingar og samanhengar i ein relativt ung historisk periode. Derimot er det ein voldsom dramatik i skildringane av forsøka på å organisere ein motstand mot okkupantane, anten dei er tyske eller russiske. Etter kvart utviklar alt seg i rasande fart mot stupet og

dei siste fortvila naudropa medan bombene fell. Forsøket på over radioen å senda ut ei melding på engelsk til vestverda er som eit mayday dei siste sekunda før skipet går under, dvs. russarane står i byen.

Eit hovudtema i romanen er sviket, forræderiet mot den svake, realisert av far til Ullo som let familien sitja igjen i fattigdom medan han sjølv reiser til utlandet med den norske fru Fredriksen. Og realisert av dei vestlege fedrene Churchill og Roosevelt som overlet randstatane til Stalin. Det er somme stader sett inn dikt og novellelikanade oppsett som i fiksjonen er tekster etter Ullo Paerand. Ein slik tekst avsluttar romanen. I ein draum eller eit mareritt går det personlege motivet opp i det rikshistoriske ved at den no aldrande far til Ullo smeltar saman med den whiskystinkande sigardampande gamle Churchill.

Jaan Kross og Lennart Meri

Av Jorunn Vestli

I det estiske folks bevissthet har **Jaan Kross** (1920–2007) og **Lennart Meri** (1929–2006) en opphøyet plass. Selv om de var svært forskjellige personligheter, hadde de også mye til felles.

Begge to hadde opplevd sovjetregimets forfølgelse konkret på egen kropp og vært forvist til Sibir for siden å vende tilbake og etter hvert stå fram som folkets store ledere. Begge var forfattere med det formål å gjøre det estiske folket bevisst om egen historie og identitet.

De deltok med råd og dåd i den prosessen som ledet fram til gjenopprettelsen av Estlands suverenitet. Meri var mer aktiv utad i organisasjonsmessig og politisk sammenheng. Kross ved skrivebordet benyttet seg fremst av ordets makt, men lot seg velge som folkerepresentant til det første parlamentet etter løsrivelsen fra Sovjet. Mange ville hatt Jaan Kross til president – en kultivert og belest person som alle så opp til. Han avsto til fordel for Lennart Meri og

støttet i stedet dennes kampanje. Lennart Meri tok i 1980-åra fatt på oppbyggingen av Estlands utenriksrepresentasjon kamuflert som kulturkontoret Eesti Institut med internasjonale forgreninger. Så ble Meri minister, ambassadør og president. Riktig person på riktig sted til riktig tid, konstaterer krønikeskriverne.

Det franske ukemagasinet *La Vie* har siden 1987 utpekt Årets europeer. Den tittelen er tildelt både Meri (Årets europeer 1998) og Kross (Årets europeer 2006). Dette er nevnt som et eksempel på den internasjonale anerkjennelsen de to fikk i sin levetid. Selv om de to åndskjempene nå er døde og ikke lenger kan tildeles hederspriser, vil deres ry bare øke etter hvert som tida går.

Jaan Kross går inn i historien som en av de fortjente forfatterne som tross alt ikke ble tildelt Nobels litteraturpris. Der forsømte svenskene seg. Lennart Meris fortjenester ble heller ikke oppdaget i tide av den norske nobelkomiteen. (7.1.08)

Estisk forstadsliv

Romanen *Sügisball* (Haustball, Tallinn 1979) av Mati Unt opnar med fire fotografi i svart-kvitt. Nesten heile biletflata er dekt av digre bustadblokker. Byggestilen identifiserer vi straks som sosialistisk av den typen som gir eit upersonleg einskapspreg til alle ekspanderande byar i visse delar av verda. Alt andre gongen gir dei ei *déjà-vu*-kjensle. Derfor er det først når vi blar gjennom sidene på nytt, at vi skjønar at det faktisk er dei same bygningane som er avbilda fire gonger – einast lyset og årstidene skifter. Biletmotivet er frå den estiske hovudstaden Tallinn der innbyggartalet i 1979 vart rekna til 430 000. Blokkene ligg nærmare bestemt i forstaden Mustamäe som utgjer både miljø og motiv i romanen.

Frå etasjeane i ein enorm bumaskin har Mati Unt plukka ut ein flokk tilfeldige personar som vi følgjer frå tidleg haust fram til vinteren då vegane deira ein augneblink kryssar kvarandre. Trass i den uniformerte arkitekturen i miljøet oppviser dei seks ingen sams drag anna enn i det heilt ytre.

Estland har ca. 1150 kvinner for kvar 1000 menn. Særleg er kvinneoverskotet stort nettopp i hovudstaden, men i Unts oppsett er Laura den einaste representanten for spinnesida. Elles er ho typisk nok – fråskild einsleg mor og yrkeskvinne. Ho lever gjennom fjernsynet, sit alle kveldar framfor skjermen med eit sherryglas og følgjer med i ein såpeopera (tydelegvis blant dei heldige som har greidd å skaffa seg finlandsantenne!). Med fin satire refererer forfattaren hendingane i fjernsynsserien parallelt med realitetsplanet i romanen.

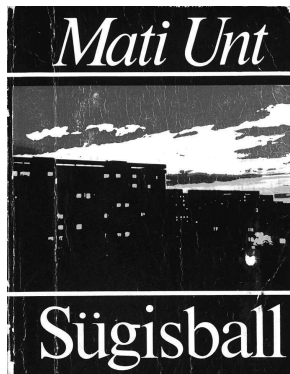
Også Eero er skild. Han er diktar utan publikum, litteraten med eit sitat for kvar situasjon. På ei vis er livet hans like inautentisk som Laura sitt. Barberaren August Kask granskar verda gjennom kikkert frå

øvste etasje og finn at den menneskelege rasen som bur på jorda er lågtstående. I fantasien tek han dagleg livet av hundrevis. Theo er dørvakt av yrke, men bortsett frå det, er han uviss på om seksualfilosof eller astrolog er den rettaste karakteristikken. Han er den guløygde demonen med kontaktar i underverda og ei magisk tiltrekningskraft på kvinner.

Den einaste hovudpersonen med familjeliv er arkitekt Maurer, ein av dei medansvarlege for prosjektet Mustamäe. Teknokrathovudet hans er proppa med fakta om geologi, historie, miljøvern osv. Målet hans er å skapa lykke, liksom Solness vil han byggja "hjem for mennesker".

Barneperspektivet møter vi hos Peeter, son til Laura og farlaus etter skilsmissa hennar. Han er open og interessert i alle ting, gjer observasjonar, stiller spørsmål. Men for han som meste tida er aleine i det vesle husværet, får Maurers konstruksjonar ein trykkande effekt.

Dei små menneskelagnadene på Mustamäe veks i romanen til kosmiske dimensjonar. Eitt av verkemidla er den glitrande stilen der forfattaren sameiner nøyaktig observasjon med viltret fantasiflog. Verket er ei veritabel oppvisning i modig satire, ironi og eksperimenterande realisme. Etter publiseringa for fire år sidan har *Sügisball* vorte eitt av dei mest omsette verka frå nyare estisk litteratur – utgitt eller under førebuing m.a. i Sverige, England og Tyskland.

En elsket oversetter jubilerer

Overskrifta er fra en estisk artikkel i anled-
nig 75-årsdagen til **Elvi Lumet** 19. desem-
ber. Flere aviser hadde artikler og intervjuer
med den anerkjente kulturformidleren. Det
ble heller ikke glemt at Elvi har mottatt den
norske utmerkelsen Sankt Olavsmedaljen
for sin store innsats i arbeidet med å gjøre
norsk kultur kjent i Estland.

Elvi Lumet utdannet seg til kjemi-inge-
niør. Det var i sovjetperioden, og det er til
alle tider og i alle land et sikrere levebrød
enn oversetterarbeidet. Norsk kunnskapene
skaffet hun seg på egen hånd og mot alle
odds. Fremmede språk var ikke det enkleste
en ester kunne interessere seg for under
okkupasjonen. Men hun klarte til og med å
komme seg til Norge noen ganger. Og da
kjemikeren ble pensjonist, ble hobbyen det
altoppslukende.

Særlig har Elvi Lumet oversatt kvinneli-
ge forfattere. Den første var barnelitteratu-
rens *grand old lady* Anne-Cath Vestly.
Oversettelsen av *Åtte små, to store og en
lastebil*, som kom på estisk i 1970, innledet
en imponerende serie som blant annet
omfatter mesteparten av produksjonen til
Sigrid Undset, Herbjørg Wassmo og Linn
Ullmann. Utgitt eller under arbeid er over-
settelse av 40 bøker fra Elvis hånd.

Tilfeldigvis feiret Estlands Forfatterfore-
ning 85-årsjubileum samme dag som Elvi
fylte 75, så festen fikk en stilig ramme i
forfatterforeningens lokaler. Den første
gratulanten var kveldens vert, forfatterfore-
ningens formann Karl-Martin Sinijärv.
Kulturdepartementets representant, Krista
Ojasaar, overrakte et diplom. Forlaget Eesti
Raamat rettet en varm takk til den trofaste
medarbeideren gjennom så mange år. Nor-
disk Ministerråd hadde like ens god grunn
både til å gratulere og å takke. Eha Vain re-
presenterte rådets Tallinn-kontor som under
forskjellige sjefers samarbeidet med Elvi
helt siden det åpnet lokalene i den estiske
hovedstaden. Elvi har blant annet bidratt
med gjendiktninger til de berømte poesifes-

tivalene som tiltrekker seg lyrikere fra alle
de nordiske landene. Hun har kåsert på lit-
teraturaftener osv. Hun har også vært aktiv
og til stor inspirasjon i Eesti-Norra Selts
(Estisk-norsk forening) som Eha Vain har
ledet i en årrekke.

Elvi selv er av natur svært beskjeden, til-
bakeholdende, men alltid vennlig. Det kan
virke som hun nyter arbeidet mer dess mer
krevende det er. Hun forholder seg til over-
settergjerningen med stor ærefrykt og er
derfor pålitelig i gjengivelsen av forfatte-
rens intensjoner. Elvi Lumet stiller opp når
det trengs og står på til jobben er gjort. For
henne er det den naturligste ting i verden.
Det er en lykke å kunne gå fullstendig opp
i den store kjærligheten – norsk litteratur.

Kollegaer beundrer fliden og arbeidsev-
nen. Misunnelsesverdige er de solide kunn-
skapene Elvi har om norsk kulturhistorie.

*Elvi Lumet (foran) feiret dagen med ånds-
beslektete: Eeva Park og Eha Vain.*

Samtidig besitter hun et ubendig vitebegjær
hva angår alt som skjer i dagens Norge.
Nysgjerrig tar hun til seg det hun kommer
over i norske aviser, og vi ser henne for oss
med en kopp rykende kaffe der hun via
nettradioen tar inn yndlingsprogrammene
fra NRK – klar til å legge nye notater inn i
hjemmearkivet. (jv 17.1.08)

Arvo Alas – kulturformidlar og ambassadør

Av Turid Farbregd

Den estiske omsetjaren, journalisten og diplomaten Arvo Alas døydde i Danmark i september 2007. Han var fødd i Tallinn 1943 og utdanna ved universitetet i Leningrad der han studerte norsk som hovudfag. Ettersom han delte rom med ein islandsk student, lærde han dette språket like godt og vart dessutan spesialist på norrønt. Eit av dei viktigaste verka han sette om var den monumentale *Njålssoga*. Elles formidla han litteratur frå alle dei nordiske landa, jamvel frå Færøyane.

I 1989 vart Alas vald til leiar for den nydanna vennskapsforeininga Eesti-Norra Selts i Tallinn. Vervet gjekk fort vidare til kunsthistorikaren Jaak Kangilaski, for alt i desember 1990 tok Alas imot eit oppdrag frå Lennart Meri – mannen bak Eesti Instituut. Alas drog til København for å byggja opp kontaktar med Danmark og finna støtte for det estiske kravet om heilt eller delvis sjølvstende. Han skulle koma til å ha Danmark som base mesteparten av den tida han hadde att, først som leiar for den estiske avdelinga ved det baltiske informasjonskontoret som vart opna 20. desember 1990 med alle dei baltiske og nordiske utanriksministrane til stades.

Då Estland i 1991 reiv seg laus frå Sovjet, vart det på rekordtid etablert diplomatisk samband rundt om i verda. Estarar som tidlegare særleg hadde utmerka seg med språkkunnskapar, fann seg pluteleg i rolla som offisielle utsendingar. Slik vart Arvo Alas Estlands første ambassadør til Danmark, med residens i København og sideakredditering til Island og Noreg. I 1996 overtok Jüri Kahn ambassadørposten og Alas gjekk tilbake til arbeidet som omsetjar og journalist. Han sende rapportar heim både til radio og presse. Samtidig sette han om krevjande litteratur – særleg frå islandsk, norrønt og dansk. Han vart m.a. ein formidlar Søren Kierkegaard.

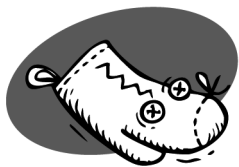

Arvo Alas på Harju tänav på veg til kontoret. Han var ei tid konsulent for nordiske saker i Estlands forfattarforeining.

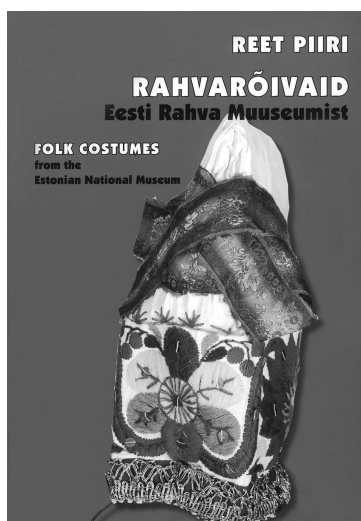
(foto: tf 1982)

Arvo Alas vann seg ein posisjon som ein av dei fremste omsetjarane til estisk. Til 60-årsdagen i mars 2003 heidra nordisk avdeling ved biblioteket i Tartu han med ei spesialutstilling som fortalde om den mange-sidige formidlararen. Dei kulturinteresserte gleder seg over alt det Alas rakk å fullføra. Bortgangen hans etterlét eit tomrom innan estisk skandinavistikk som det blir vanskeleg å fylla. Han var dessutan ein omgjengelig person med ein godsleg humor som vennene sette stor pris på.

HUSFLID

Reet Piiri: *Rahvarõivad Eesti Rahva Muuseumist. Folk Costumes from the Estonian National Museum.* Tallinn 2006. 128 sider. Pris i estisk bokhandel: 221 eek.

Det er etter kvart gitt ut mange bøker og andre trykksaker om estiske folkedrakter. Her skal vi omtale ei relativt ny bok av **Reet Piiri**. Folk med godt minne vil kanskje hugsa at ho var kurator for den utstillinga av estiske folkedrakter som vart opna på Norsk Folkemuseum på Bygdøy i april 2002 i samband med at Estlands president, **Arnold Rüütel**, og kona hans, **Ingrid Rüütel**, då var på statsbesøk i Noreg. Estlandsnytt nr. 2, 2002 har grundig omtale av den utstillinga og gir på norsk eit oversyn over utviklinga og særdrag ved draktene i ulike delar av Estland.

Då Estlands nasjonalmuseum vart grunn-

lagt i Tartu i 1909, skulle det som ei av dei sentrale oppgåvene ta vare på folkedraktene som då var i ferd med å bli borte. Som nummer 1 i samlinga har museet registrert eit stripe te stykke skjortetøy frå Rakvere. I boka kan Reet Piir rapportera at samlingane no omfattar meir enn 800 skjorter. Spesielt har museet mange belte og ulike hovudplagg – om lag 5000 av kvar.

Interessa for folkedraktene var eit resultat av den nasjonale oppvakninga på 1800-talet. Eit anna resultat var songfestivalane som byrja i 1869. Det vart skapt ein synergisk effekt som styrkte draktinteressa. På grunnlag av folkedraktene vart det etter kvart utvikla stiliserte bunader som korsongarane tok på seg når dei skulle opptre.

Før det planlagde nybygget til museet blir ferdig og draktavdelinga får større plass, har Reet Piir måtta nøya seg med å kle på 36 utstillingsfigurar. Dette er faktisk ganske mykje, men det er lite i høve til det rike materialet kurator har hatt å velja i. Eigentleg har museet få fullstendige drakter i den forstand at det skulle ha alle draktdelane slik dei vart borne av ein og same person. Men klede frå ulike personar er kombinerte til heilskapar. Dei viser sans for fargar og harmoni samtidig som detaljstudium imponerer med vakkert handarbeid i ulike materiale – tekstilar, skinn og metall. Paradoksalt nok ser me mindre av dei vakre detaljane dess meir påkledd dokkene er. Når dei får utanpåkledd på seg, blir det meste gøymt. Dette har kurator måtta ta omsyn til i utstillingsmontrane, og det har Reet Piir i stor grad teke omsyn til i boka si der det kryr av detaljfotografi – til glede både for dei spesielt bunadsinteresserte og for oss andre som likar å sjå slikt som er vakkert og forseggjort.

Utanom sju reproduksjonar av gamle fotografi i svart-kvitt, inneheld boka over 200 bilete i fargar. Innimellom er heile sider bygde opp som biletkomposisjonar. Og på siste side finn me eit kart over Estland slik at dei som har lyst, kan finna fram til heimstaden for kvar drakt. (2.1.08 tf)

Koranen på estisk

Like før jul kom den estiske utgaven av Koranen på bokhandlerdiskene. Forlaget Avita hadde etter estiske forhold satset stort og tatt et førsteopplag på 2000 eksemplarer. Det kommer de ikke til å brenne inne med, for selv om de investerte nesten en halv million i prosjektet, ser det ut til å bli fort inntjent. Allerede første dagen ble halvparten av opplaget revet bort av ivrige kunder. På grunn av den aktualiteten islam fikk i 2001, hadde forlaget tenkt at en estisk utgave av Koranen kanskje kunne være til hjelp for de som ville forstå bakgrunnen for hendelsene. Det var da naturlig å vende seg til orientlisten **Haljand Udam** (1936–2005) som uten tvil var den største eksperten Estland noen gang har hatt. Han hadde i årtier forsket i arabisk språk og kultur. Bak seg hadde han også flere opphold i Midtøsten. Han påtok seg oppgaven litt nølende.

Forlagsrepresentanten fortalte ved lanseringen at Udam hadde levert manuskriptet to år tidligere, og det blir for alltid husket hva han sa ved den anledning: “Nå kan jeg dø. Livsverket mitt er fullført.” En uke senere var han død.

Dermed ble det nødvendig å finne noen som kunne ferdigstille manus som fortsatt hadde en del spørsmålsteget. Dette arbeidet ble utført av religionshistoriker **Amar Annus** ved universitetet i Tartu. Han påpe-

ker at både Haljand Udam og han selv har måttet arbeide selvstendig. I motsetning til bibeloversettere hadde de ikke noen kommisjon å drøfte problemene med. Doktor-kandidat og prest **Jaana Lahe** skrev kommentarer og etterord. I tillegg hadde **Daila Aas** oppsyn med det estiske språket.

Tidligere var det i 1992 bare utgitt noen bruddstykker av Koranen i tidsskriftet Vikerkaar. Forstanderen for Estlands islamske menighet, **Timur Seifullin**, regner ikke med at den estiske utgaven har noe å si for de troende. Men på grunn av den innflytelse Koranen har hatt i verdenshistorisk sammenheng, er det av stor betydning at verket er gjort språklig tilgjengelig for de kulturelt interesserte.

Da leserne hadde fått litt tid på seg, oppdaget de en hel del mangler og svakheter ved utgaven. Forlagets skyld, hevder de som kjempet med ferdigstilling av manus: – Forlaget presset på for å få boka ut til jul. (Postimees, Epl 20.–21.12.07 jv)

I forrige nummer brakte vi et dikt av den unge estlandsrussiske forfatteren Igor Kotjuh som i fjor ga ut boka Teises keeles. (På det andre språket). Etter de positive lesereaksjonene bringer vi et nytt dikt fra denne boka, også dette gjendiktet av Heidi Granqvist. Diktet på neste side skrev Igor på Nordvestlandet i Norge.

Viikingi õhtusöök. Norra

Mii vaikne, et kõrvad
puhkavad müraest .Kaunist
vaadet ei krooni mitte templid,
vaid mäed. Siin ja seal
valged ja punased majad nagu
tardu, aknaid igat
möötu. Kallast puudutab ookean,
lained ulatuvad läveni.
Juhuslikud autod kitsal teel
sõidavad napiilt
teineteisest mööda. Range
maa, õhk on tihke
nagu parand?aa. Kunagi ammu
elasid siin viikingid.

...

Mis ilmad!
Mis loodus!

Hommi kukaste ei kuiva
Vihmad ei lõppe.
Lennukeid ei ole näha.

Kõiges on süüdi
madal taevae.

...

Määgimine, krooksumine, lrtsumine,
vihma ja toruvee hääled –
kaluriküla sümfonia.

Kõik on rahul. Vaid üks
inimene igatseb Mozarti järel.

See inimene on välismaalane.

...

Viilke vikerkaart.
Killukekuud.
Viikingi õhtusöök.

Vikingsens aftonmat.Norge

Så tyst att öronen
vilar från larm. Den vackra
vyn kröns inte av tempel,
utan av berg. Här och där
vita och röda hus som
bikupor, fönster av olika
mått. Oceanen sopar stranden,
vågorna når fram till trappan.
Enstaka bilar på den smala vägen
får knappt plats
att mötas. Ett strängt
land, luften är sluten
som en burka För länge sedan
bodde vikingsarna här.

...

Viket väder!
Viken natur!

Morgondaggen torkar inte.
Regnen upphör inte.
Flygplanen syns inte.

Allt är den låga
himlens fel.

...

Bråkande, kväkande, klaf sande,
regnets och stuprörens ljud –
fiskarbyns symfoni.

Alla är nöjda. Bara en
människa längtar efter Mozart.

Den människan är utlänning.

...

En rand regnbåge.
En munfull måne.
Vikingsens aftonmat.

Fergeruten til Estland
Avreise hver dag i begge retninger

Stockholm – Tallinn 18.00 – 10.00

Tallinn – Stockholm 18.00 – 10.00

Vi er også behjelpelige med
hotellovernattinger, studieturer,
skolereiser, gruppereiser, osv.

c/ o Viking Reiser AS

**Grensen 9A, 0159 Oslo
tlf. 23 00 34 80, faks 22 42 03 93.**

Aktiviteten i Det Estiske Selskap i Norge (ESN)

Av Liina Alu

På årsmøtet i mars 2007 fikk ESN etablert et nytt styre som består av: Liina Alu (leder), Helen Suurna, Eveliis Lundberg og Maarika Wellnitz.

Vi har i senere år holdt sankthansfesten 23. juni i Vækerøparken. Denne gangen ble den flyttet i siste minutt på grunn av regnet. Som vi estere vet, går regnvær og sankthansaften hånd i hånd. Alle de som hadde samlet seg i parken ble i stedet invitert hjem til Eveliis på Manglerud der vi grillet og koste oss.

En mørk og tung høstkveld i oktober samlet vi oss på nytt – denne gang ved en Bowlingklubb i Oslo for å muntre oss litt opp og ha det gøy. Det møtte 10 spillere. Noen bowlet for første gang, mens andre var svært så erfarne. To timer fløy veldig fort, men kvelden var fortsatt ung og vi avsluttet den med en fin, fin middag.

Tradisjonen tro arrangerte ESN også i 2007 en stor julefest. Denne gangen ble den avholdt i Tidemandsstuene Frivillighets-sentral på Majorstua. En koselig atmosfære og estisk julemat med blodpølse og surkål lokket mange til festen – i alt rundt 50 personer. Etter maten kom det kaffe og kaker,

en liten quiz samt framføring av dikt. Vi som arrangerte festen hadde det veldig gøy og det var en glede å se at folk moret seg. Takk til alle som var med! Uten dere hadde det ikke blitt som det ble. Snart kan du også lese noen av de morsomme diktene på den nye hjemmesiden, og glem heller ikke å ta en titt på bildene.

For vi har en stor nyhet. Den første dagen i 2008 fikk ESN ny hjemmeside. Den er enklere å huske og den inneholder mer informasjon om virksomheten. Den nye adressen er: www.eestlased.no.

Herved inviterer vi også store og små til vår årlige fastelavnsmiddag (vastlapäev) søndag 10. februar. Vi møtes i akebakken ved Tøyenbadet klokken 13.00. For å være sikre på at vi baker nok fastelavnsboller, håper vi at folk gir beskjed om at de kommer. Mer informasjon er lagt ut på hjemmesiden.

Du er hjertlig velkommen til å ta kontakt med oss per e-post til aluliina@yahoo.com eller maarika.wellnitz@mail.ee. Vennligst send også inn eller oppdater din egen kontaktinformasjon slik at vi kan ta kontakt når det skjer noe spennende.

Glem heller ikke kaffekveldene vi har på Onkel Donald første onsdag hver måned!

Fra estisk julefest i Oslo: Eveliis Lundberg, Maarika Wellnitz, Terje Lall Dahl, Liina Alu, Helen Suurna og Evelyn Øiseth.

FILM

Sügisball – prisbelønt dans med drabantbyskjebner

Spillefilmen *Sügisball* vant hovedprisen på Orizzonti-filmfestivalen i Venezia i september, og er blant de mest sette estiske filmene. Den har etter hvert deltatt på flere festivaler, blant annet i Stockholm, Thessaloniki, Warszawa, Hamburg og i Portugal. Filmen er basert på romanen med samme navn av Mati Unt, oversatt til norsk av Turid Farbredd: *Haustdansen* (Oslo 1987).

Filmen *Sügisball* er regissert av **Veiko Õunpuu**, og flere kjente skuespillere deltar, bl.a. **Rain Tolk** og **Maarja Jakobson**, som hvert sitt år har vært *Shooting Star* for Estland i det europeiske opplegget der lovende unge filmskuespillere representerer sine land på ymse festivaler.

Handlingen dreier seg om livet i drabantbyen Lasnamäe, og menneskene som bor der. Alle lever ganske triste og meningsløse liv. I åpningsscenen ser vi en mann med åpen skjorte, bustete hår og blodsprenget øyne i høststormen på en av mange anonyme balkonger på en av mange grå boligblokker. Dette er dikteren som nettopp har fått høre at kona flytter ut for å bo hos sin elsker. Dikteren bruker så all sin tid til å spionere på henne, eller rave rundt i fylla for å prøve å få kontakt med

andre kvinner. Så har vi alenemoren og fabrikkarbeidersken som bare har to gleder i livet: datteren og såpeoperaer. En dag forsvinner datteren plutselig, og moren får fullstendig panikk. Vi får også se arkitekten som velger å bo i Lasnamäe selv om han kunne hatt råd til å bo atskillig finere, og selv om hans velstående omgangskrets gjør narr av ham for det. Hans kone savner spenning i tilværelsen og forsøker et sidesprang med dørvakta på restauranten. Dørvakten er pertentlig opptatt av sitt utseende, samler på damebekjentskaper, men forelsker seg på alvor i arkitektfruen. Her er nok av begredelige menneskeskjebner, men også flere lyspunkt og enkelte narraktige situasjoner.

Det jeg likevel opplever som det vesentlige i filmen er den melankolske og det meningsløse stemningen, som er skildret slik at det blir vakkert på en trist måte. Det er blant annet noen flotte skildringer av lysspillet i trafikken og gatelysene langs Laagna hovedvei inn mot Lasnamäe. Filmen får meg til å tenke at det er de mistrøstige boforholdene som gjør at disse menneskene har mistet livsgnisten.

Lasnamäe er bydelen som på 80-tallet skulle bli et prakteksempel på sovjetisk byplanlegging, med et effektivt kollektivnett med busser og hurtigtog, og fantastiske kultursentre og offentlige tjen-

estetilbud. I stedet ble det en drabantby som i dag har lav status, med endeløse rekker med betongblokker bygd i de dårlige byggematerialene som da var tilgjengelig, og uten både bybane og storslåtte kultursentre. Lasnamäe har blitt en bydel folk flest er litt flau over å bo i, et sted de bare sover, ikke hvor de lever.

Mati Unt skrev imidlertid romanen *Sügisball* om drabantbyen Mustamäe i 1979, da bydelen var ny og moderne. Den representerte en ny tenkning i hvordan folk skulle bo i en by, tett i boligblokker, men med åpne plasser rundt. Her kommer han tettere inn på personene enn det er anledning til i filmen. Han bruker for eksempel mye tid på hvorfor arkitekten elsker byde-

len han har vært med på å skape og nå bor i, og forteller hele handlingen i såpeoperaen alenemoren følger med på. Andre ting kommer sterkere fram i filmen, blant annet kvinnebekjentskapene til dørvakta og dikterens desperasjon. På en måte er romanen og spillefilmen to helt selvstendige enheter.

Filmen er noe helt utenom det vi vanligvis kan se på kino. Her er det ikke en handling med en klar begynnelse og slutt, det kan oppleves mer som en slags skildring av livet i drabantbyen. Jeg anbefaler varmt å se filmen og lese boka. Filmen kommer snart på DVD, og romanen i norsk oversetting får du i hvert fall på biblioteket.

Geir Tore Aamdal

Estlandsaften i Oslo

Estlands år i Oslo begynte tidlig i 2008. Allerede onsdag 9. januar var alle interesserte invitert av Hege Grundekjøn og Røa Menighet til temaaften om Estland i Røa Menighetssal. På programmet sto en presentasjon av Estland ved ekteparet Kai og Suzanne Lie. Dessuten var kvelden krydret med flotte originale musikalske innslag bl.a. fra estisk folkemusikk, samt gode kaker og kaffe. Takk til arrangørene for en vel gjennomført aften.

Mens den pensjonerte diplomaten, tidligere ambassadør til Estland, Kai Lie satte fokus på historiske og politiske forhold, handlet foredraget til professor emerita Suzanne Lie om estiske kvinneskjebner og utgivelsen av boken *Carrying Lindas's Stones*. Til sammen ble det to vidt forskjellige og samtidig utfyllende innslag. Personlig hadde jeg med meg to venner med liten forkunnskap om Estland. Denne kvelden ga dem både historisk bakgrunnsstoff og perspektiv for videre bekjentskap med landet.

Kai Lie la frem en del nye spennende teorier angående Estland. Deriblant påstander om at navnet Berlin egentlig stammer fra estisk og betyr Perlebyen – *Perli linn*. Og at

Tallinn ikke står for Danskebyen – *Taani linn* – som mange tidligere har ment, men for Vinterbyen – *Tali linn*. Dette var spennende selv for en innfødt ester! Dessuten kunne ambassadør Lie glede oss med informasjon om at estere og nordmenn har samme genetiske avstamning.

Suzanne Lies innlegg tok oss med til Estlands smertefulle nærhistorie, vekket medfølelse og skapte engasjement. Det kom mange spørsmål fra tilhørere som blant annet var opptatt av de statsløse og forholdene rundt grå pass.

I dette inspirerende Estlands-interesserte miljøet fikk også undertegnede innskyttelse til å informere om et nytt norsk-estisk prosjekt. I samarbeid med Hellinger-instituttet i Norge ved Marta Thorsheim arrangerer vi 28.–30. mars et kurs i familiekonstellasjoner i Tallinn. Familiekonstellasjoner er et verktøy som setter fokus på det som har blitt usagt og derfor forårsaker traumatiske sår i menneskesinnet. Når disse forholdene blir synliggjort, blir forutsetningene skapt for å oppnå orden og ro i tankene. Dette vil være en ny form for norsk bidrag til oppbygging av Estland. (*Tiiu Vilu 18.1.08*)

Schackmästare Aarne Hermlin

Av Erik Rosendahl

Att en medelålders schackmästare från Estland skulle dö i Finland, av alla länder, ter sig mycket logiskt med tanke på alla de tiotals mästare som regelbundet rest över Östersjön för att berika finländskt schackliv. Att en schackentusiast dessutom dör mitt under ett tävlingsparti är naturligtvis ett oförlikneligt sätt att lämna detta liv.

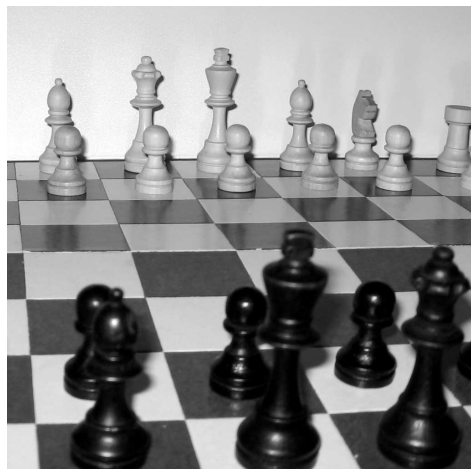
Det var i november 2007 i det finska Salo. Den lokala schackklubben skulle möta Etelä-Vantaan Shakki (med externa Meelis Kanep och Olav Sepp som toppspelare) i en ligamatch. Salolaget vimplade av stjärnor, esten Kalle Kiik spelade vid det första och den legendariske stormästaren Heikki Westerinen vid det tredje bordet. Aarne Hermlin, som representerat flera olika klubbar i Finland sedan det tidiga 90-talet, fick nöja sig med bord nummer åtta.

Matchen slutade 1-1 med sex remier, en vinst för hemmalaget samt en minuspoäng, ironiskt nog efter att den avlidne esten förklarats förlorad! Hermlin hade på sommaren hjärtopererats och av läkarna uppmanats att avstå från tävlingsschack. Men vad kan man göra när man älskar schack, då spelar inte ens en ballongdilatation någon större roll.

Aarne Hermlin föddes den 6 juni år 1940 i ett ännu självständigt Estland, något som han upprepade gånger, inte utan stolthet i rösten, påpekade. Som nioåring spelade han remi mot självaste Paul Keres i en simultan och han visste redan då, om inte tidigare, att det han ville göra var att spela schack. Han kom att tillhöra den estniska schackeliten ända från slutet av 50-talet långt in på 80-talet. Sitt enda Estlands-mästerskap vann han år 1968. Hermlins största merit är dock en tredjeplats i 1977 års Pärnu Sueturniir, en stark turnering som vanns av storstjärnan Boris Gulko (etta i Sovjetmästerskapet just det året), följt av Odessamästaren Vladimir Tukmakov.

Någon internationell stjärna blev Hermlin dock inte. Det har i flera sammanhang

kommit fram att politiken satte stopp för hans internationella karriär. Han var en av de sovjeteter som inte fick resa till utlandet eftersom han, som det hette, hade släktingar i väst.

Hur svårt det var för en sovjet att komma till väst, det har många, bland dem Heikki Kallio, f d förvaltningsdirektör vid Finlands akademi (i den finska tidskriften Kanava 4-5/2004), skrivit om. Enligt Kallio utgjorde Finland ett test för sovjetiska vetenskapsmän på 1970- och 80-talen.

Om Finlandsvistelsen gick bra, kunde man börja hoppas på en resa längre ut i väst, t o m till USA. För esternas del gällde det att resa till Finland via Moskva där man först fick besöka Sovjetunionens vetenskapsakademi för att hämta provisoriskt pass och för "ideologisk träning" rörande icke-önskade samtalsämnen med västländer. Någon större trafik mellan Finland och Estland förekom dock inte, för under åren 1960-80 var det endast 120 estniska forskare som beviljades stipendium för arbete i finländska forskningsinstitut.

Familjen Hermlin ägde ett stort hus i Vöru och hamnade därför på "Sibirien-listan". Aarne, "klassfiendens son", debuterade i väst så sent som år 1989 då han deltog

i en finsk weekendturnering. Till sitt yrke var Hermlin d y, precis som fadern varit, modersmålslärare och dessutom instruktör och tränare vid Tartu Malekool. Men hos de nordliga kusinerna gick det att extraknäcka genom att ställa upp i lagtävlingar, träna juniorer och även sälja (ryska) schackböcker och cigaretter. Hermlin representerade schackklubbarna i Vammala, Björneborg, Eura, Hangö och Salo.

Vid Nordiska mästerskapen 2005 i Vammala hade jag tillfälle att prata med Hermlin som fick delta i seniorklassen. Då talades det en hel del om att utvidga begreppet "nordisk" genom att välkomna även de tre baltiska staterna till Nordiska Schackförbundet och Aarne ställde upp som något av det baltiska schacks ambassadör. Dessvärre bestod seniorklassen endast av fyra spelare. Den vanns överlägset av Heikki Westerinen medan Hermlin tog silver.

Hermlin berättade för mig om en finsk tv-meteorolog som en gång avslutat sin väderrapport genom att konstatera att det väl aldrig kommit något gott från öster. Esten ville betona att han inte hyste antipatier mot ryssar som nationalitet utan tyckte bara att systemet inte var något vidare. Vi talade också lite grann om Anatolij Karpov, världsmästaren 1975-85, som var Bresjnevs personliga favorit. Karpov lär ha varit en av de mest privilegierade idrottsmännen i hela världen: föredömlig medlem i Komsomol, ordförande för Sovjetiska Fredsförbundet, huvudredaktör för schacktidningen "64" m m. Hade någon stormästare kommit med en ny idé eller ett nytt drag, var han tvungen

att omedelbart visa den/det åt guldgossen Karpov! Ojämnt faller ödets lotter...

Aarne Hermlin reste flitigt runt i Finland och tog en och annan turneringsseger. Jag har valt följande parti från en turnering i Kemi för att ge en bild av hur enkelt schack är ibland (men alltför sällan!). Det var år 1999 och Hermlin sopade bordet med en finsk klubbsspelare:

Matti Kotkansalo – Aarne Hermlin Spanskt

1 e4 e5 2 Sf3 Sc6 3 Lb5 f5

Den här öppningsvarianten bär Carl von Jaenischs (1813-72) namn; det handlar om en gambit, dvs. ett bondeoffer i öppningsfasen. Von Jaenisch var en förmögen adelsman som föddes i Viborg. Han var verksam i Sankt Petersburg som professor i mekanik. Han var också en framstående schackteoretiker t. ex. med verk "Analyse nouvelle des ouvertures du jeu des echecs" (1842-43, engelsk översättning år 1847) och "Traité des applications de l'analyse mathématique au jeu des echecs" (tre delar, 1862-63), som var ett tidigt försök att tillämpa matematik på schackanalyser.

4 d3 fxe4 5 dxe4 Sf6 6 Lg5?! (Bättre är 6. 0-0) Lb4+! 7 c3 Lc5 8 0-0 d6 9 h3? (Försvagar kungsställningen) h6 10 Lxf6 Dxf6 11 Sbd2 g5! (Framåt!) 12 Sh2 h5 13 Le2 g4! (Helt enkelt...) 14 hxg4 hxg4 15 Lxg4 Dh6 16 Lh3 Lxh3 17 gxh3 Dxh3 och vit gav upp inför matt.

Sådana vinster skördade Hermlin säkert många fler under sina år i Finland.

Thorbjørn Jagland i Estland

En delegasjon ledet av stortingspresident Thorbjørn Jagland besøkte Estland i november 2007.

Vertskap for Jagland var Ene Ergma som innehar den tilsvarende posisjonen i det estiske systemet. Hun forsøkte å få de norske gjestene til å forstå risikoene forbundet

med den tysk-russiske gassledningen som det er planer om å legge i sjøen fra Russland til Tyskland. Det var sikkert ikke vanskelig for Jagland å oppfatte dette, og de to parlamentspresidentene var enige om at EU-landene måtte føre felles politikk i saker som dette. (jl)

Kort sagt

Meiningsmålingar i desember viste at 84 % av folket tykkjer det er rett at Estland har gått inn i EU. Dette var 10 % meir enn eit år tidlegare.

Estland har no over hundre honorære konsular i eit halvt hundre land og byggjer framleis ut nettverket. I Noreg er det fire honorære konsular for Estland.

Ei samanlikning mellom 30 europeiske land kunngjorde sommaren 2007 sa at dei lykkelegaste innbyggjarane finn vi i Island, Sverige og Noreg. Som nummer 30 kom Estland.

Estiske kvinner lever 11 år lenger enn estiske menn. Det er stor mangel på menn. Per 100 mann er det 117 kvinner.

Arme dyr! Estarane sparar ikkje på krutet når dei feirar årsskiftet. Fyrverkeri er eit mareritt for hundar, så berre i Tallinn rømde minst femti hundar heimefrå nyårsnatta.

Universitetet i Tartu vart grunnlagd i 1632 og har no nesten 18 000 studentar, av desse 500 utanlandske.

Fram til årsskiftet hadde 6364 personar fått HIV-diagnose i Estland. I 2007 vart diagnosen stil 633 gonger mot 666 året før.

Då jakttida for bjørn var slutt i oktober, hadde estiske jegrar felt 27 bamsar, tre av desse var ruskar på kring 300 kilo. I 2006 vart det felt 20 bjørnar.

Å få barn er i Estland ei sportsgrein som gir avkastning. Eit ektepar i Viljandi som i september 2007 fekk tre gutar, vart av bystyret lønna med 100 000 eek.

Fødselstala i Estland har kome opp i ca. 15 000 på årsbasis. Det er framleis ti tusen færre enn under den syngjande revolusjonen like før sjølvstendet.

Det var i Estland 57 nye aids-tilfelle i 2007 mot 34 året før. Fram til 2008 hadde totalt 187 personar fått aids-diagnose.

Frå 1. januar skulle estarane sortera søpla si. To veker seinare hadde 20 % av folket enno ikkje kome i gang, medan 20 % sorterte alt avfallet sitt og 60 % delvis.

Estiske brannmenn fekk lønnstillegg frå årsskiftet, men sa opp arbeidet i flokkevis fordi vaktene samtidig vart sette ned frå 24 til 12 timar.

Når temperaturen kjem under $\div 20^{\circ}\text{C}$, treng ikkje borna i dei seks lågaste klassane å gå på skulen i Estland. For dei litt større er grensa $\div 25^{\circ}\text{C}$.

Temperaturen i estiske klasserom må vera minst $+19^{\circ}\text{C}$ for at undervisninga skal heldast, men i gymnastikksalen rekk det med 18°C .

Estiske pensjonistar kan i 2008 sjå fram til 25 % auke i pensjonen. At pensjonen stig raskare enn inflasjonen, må bety ei reell betring av kjøpekrafta.

Diskoskastaren Gerd Kanter vart kåra til beste idrettsmann i Estland i 2007. Han vann VM i diskoskast med 68,94 m.

Ved årsskiftet var det 14 000 arbeidsledige i Estland – 8 500 kvinner og 5 500 menn. Den største gruppa var kvinner i alderen 25–49 år.

Som det andre landet i verda etter Sverige opna Estland 4. desember ein virtuell ambassade. Når du ringjer på dørklokka, treffer du ein estisk diplomat.

Berre 14,6 % av estiske kvinner er heimeverande, det vil seia at dei verken er registrerte i arbeidslivet eller som studentar. Gjennomsnittet er 23,6 % i EU-landa.

Tirsdag 1. april kl. 18.30
LITTERATURAFTEN

med IMBI PAJU og SOFI OKSANEN:
Finlands og Estlands nære historie sett med forfatternes øyne

foto: Toni Härkönen

Sofi Oksanen (f. 1977)

er forfatter av finsk-estisk opprinnelse. Debutromanen *Stalinin lehmät* fra 2003 kom i fjor på svensk med tittelen *Stalins kossor*. Her drøfter Sofi Oksanen hva det innebærer å være estisk kvinne. Vi møter kvinner fra forskjellige generasjoner som lever under ulike forhold. Hovedpersonen er ei jente av estisk opprinnelse som vokser opp i Finland på den tiden da Estland enda var en del av Sovjetunionen.

Debutskuespillet *Puhdistus* (Renselse) hadde premiere på Finlands Nasjonalteater i fjor og har gjestet Eesti Draamateater i Tallinn. Våren 2008 blir det gjesteframført på Dramaten/Elverket i Stockholm. Handlingen er lagt til Estland tidlig i 1990-årene, men retrospekt får vi gløtt inn i hendelser og forhold under sovjetokkupasjonen. Hovedtemaet er seksuell vold mot kvinner som middel i politisk undertrykking.

Imbi Paju (f. 1959)

er estisk forfatter, journalist og dokumentarist. Dokumentarfilmen *Förträngda minnen* er siden premieren høsten 2005 vist i mange land på flere kontinenter. Siden ga Paju ut bok med samme tittel og delvis samme innhold. Den kom i fjor på svensk og vakte stor oppmerksomhet på bokmessen i Göteborg. Imbi Paju tar utgangspunkt i den skjevne hennes mor og morens tvillingsøster led under sovjetokkupasjonen, blant annet i Stalins fangeleir. Vanligvis skriver seierherrene historien, og oftest handler framstillingene om menns erfaringer. Imbi Paju skriver historien til de som var krigens ofre – ofte var de kvinner. Det er historien til de som har så fryktelige opplevelser at det ikke engang går å minnes dem. Videre sett er det Estlands okkupasjons-historie i kontrast til forholdene i landets første korte selvstendighetsperiode 1918–40.

foto: Toomas Dettenborn

Arrangementet er et samarbeid mellom Finsk-norsk kulturinstitutt, Norsk-estisk forening, Finlands ambassade og Estlands ambassade.

Sted: Litteraturhuset, Amalie Skram, Wergelandsveien 29, Oslo
www.litteraturhuset.no

Vedtekter for Norsk-estisk forening

Vedtatt på konstituerende møte 27.4.95, endret på årsmøtene 18.3.1997, 26.3.1998, 23.3.1999, 13.03.2002 og 10.03.2005.

1. Navn

Foreningens navn er Norsk-estisk forening, forkortet NEF, og på estisk Norra-Eesti Ühing. Foreningen har hele landet som virkefelt.

2. Formål

Foreningen skal arbeide for å spre kunnskap om norske og estiske samfunnsforhold og kultur, fremme vennskap og samarbeid mellom Norge og Estland.

3. Medlemskap

3.1. Alle som vil arbeide for foreningens formål kan bli medlemmer. Lag og organisasjoner kan stå tilsluttet NEF som støtte medlemmer.

3.2 Medlemskap opphører etter eget ønske eller hvis medlemskontingenten ikke er betalt. Styret kan ekskludere et medlem dersom dette opptrer på en måte som skader foreningen eller forbindelsen mellom Norge og Estland. Det endelige vedtak skal godkjennes av årsmøtet.

4. Årsmøtet

4.1 Årsmøtet er foreningens høyeste myndighet og skal avholdes innen utgangen av mars. Forslag til saker som ønskes behandlet må være styret i hende senest 20. januar. Innkalling til årsmøtet sendes medlemmene senest 2 uker i forveien sammen med årsberetning, revidert regnskap, sakliste, budsjettforslag, forslag til kontingent og valgkomiteens innstilling. På årsmøtet skal behandles:

1. Årsberetning
2. Regnskap
3. Innkomne forslag
4. Arbeidsprogram, kontingent og budsjett
5. Valg av leder, nestleder, sekretær, kasserer, to styremedlemmer og ett varamedlem.
6. Valg av valgkomite
7. Valg av revisor

Beslutninger fattes med alminnelig flertall, der hvert medlem og hvert kollektivt tilsluttet med-

lem (lag og organisasjoner) har en stemme hver. Vedtektsendringer krever 2/3 flertall. Vedtak som fattes på årsmøtet trer i kraft med umiddelbar virkning.

4.2 Ekstraordinært årsmøte avholdes hvis styret eller en tredjedel av medlemmene krever det. Innkalling gjøres av styret senest 3 uker i forveien.

5. Styret

5.1 Styret består av leder, nestleder, sekretær, kasserer, to styremedlemmer, og ett varamedlem. Leder, sekretær og ett styremedlem velges det ene året. Nestleder, kasserer og ett styremedlem velges det andre året – alle for to år. Varamedlem velges for ett år.

5.2 Styret leder foreningen etter de retningslinjer som er fastsatt i vedtektene og andre vedtak på årsmøtet.

5.3 Styret kan nedsette de faggrupper det finner nødvendig.

5.4 Styret er foreningens høyeste myndighet mellom årsmøtene. Styret er beslutningsdyktig når minst 3 av medlemmene er til stede, herav enten leder eller nestleder.

6. Økonomi

Grunnlaget for foreningens økonomi:

- a) Medlemskontingent
- b) Offentlig støtte
- c) Gaver, sponsorer
- d) Salg av skrifter og effekter

7. Æresmedlemskap

Æresmedlemskap kan tildeles personer som har gjort en spesiell innsats innenfor foreningens formål. Utnevnelse foretas av årsmøtet etter forslag fra styret.

Æresmedlemmene betaler ikke kontingent, men har alle medlemsrettigheter. Æresmedlemmer nevnes ved navn i årsberetningen.

8. Oppløsning

Vedtak om oppløsning kan gjøres av årsmøtet med 3/4 flertall. Ved oppløsning skal eventuelle aktiva overføres til et annet organ i Norge eller Estland med tilsvarende målsetting.

Adresser og telefonnummer

Obs! Norsk-estisk forening tek ikkje ansvar for eventuelle feil.

Adresser i Estland:

Kgl. Norsk Ambassade (Norra saatkond),
Harju 6, EE 15054 Tallinn, tlf. 627 1000,
faks 627 1001, e-post: emb.tallinn@mfa.no,
www.norra.ee Ambassadør frå 1.11.2005:
Stein Vegard Hagen.

Nordisk ministerråds kontor

(Põhjamaade Ministrite Nõukogu Esindus),
Lai 29, EE 10133 Tallinn,
tlf. 627 3100, faks 627 3110,
e-post: info@nmr.ee, nettside: www.nmr.ee

Nordisk ministerråds Tartu-kontor

(Põhjamaade Ministrite Nõukogu
Esinduse filiaal), Raekoja plats 8,
EE 51004 Tartu, tlf. 742 3625,
faks 744 1241, e-post: madis@nmr.ee

Eesti instituut, Suur-Karja 14,
Postkast 3469, EE 10140 Tallinn,
tlf. 631 4355, faks 631 4356,
e-post: einst@einst.ee. Leiar: Mart Meri.

Eesti-Norra Selts (Estisk-norsk foreining),
leiar Eha Vain. Adresse, telefonnummer,
faks og e-post som for Nordisk
ministerråds kontor i Tallinn.

Norrasöbrad (Norgesvennene),
leiar: Madli Ohaka,
e-post: madli@norrasobrad.ee,
nettside: www.norrasobrad.ee

Norsk-estisk forening på nettet:

<http://www.norsk-estisk.org>
Ajourføring blir utført av
Kari Helene Partapuoli
som har adresse: kh@partapuoli.com
Send e-postadressen din til
Kari Helene Partapuoli,
så får du rask medlemsinformasjon.
Dagsaktuell informasjon og
kommentarar: rangoy.blogspot.com

Adresser i Noreg:

Republikken Estlands ambassade,
Parkv. 51 A, 0256 Oslo, tlf. 22 54 00 70,
faks +47 22 54 00 71,
res.: Oscarsgt. 26 B, 0258 Oslo.
Ambassadør: Juhan Haravee.
Nettside: www.estemb.no

Estlands æreskonsul i Bergen,
Tor Øystein Enge, tlf. 55 21 54 00,
Fortunen 1, Pb. 1124 Sentrum,
5809 Bergen, e-post: enge@stieglers.no

Estlands æreskonsul i Trondheim,
Trond Bernhard Brekke, tlf. 73 80 21 50,
Schultzgata 1, 7013 Trondheim,
e-post: trond.brekke@bbrekke.no

Estlands æreskonsul i Stavanger,
Reidar Maaseide, tlf. 51 63 50 00,
Svanholmen 5, 4033 Forus,
e-post: malthus@malthus.no

Estlands æreskonsul i Tromsø,
Per Trygve Kongsnes, tlf. 77 60 35 00,
Fr. Langes gt. 20, 9258 Tomsø,
per.kongsnes@bedriftskompetanse.no

Norsk-estisk forening, sjå siste side.

Estlandsforeningen i Midt-Norge, leiar
Ann-Elin Slettahjell, Åstun, 7070 Bosberg,
tlf. 73 95 01 25, aesletta@hotmail.com
www.estlandsforeningen.no

Stavanger estiske forening,
kontakt: kristelwinter@hotmail.com,
<http://stavangerieestiklubi.50megs.com/>

Bergensområdet. Kontakt for estere:
Katrin Saarik, tlf. +47 98 40 36 34,
ksaarik@hotmail.com

Det estiske selskap i Norge, leiar Liina Alu,
Oslo, tlf. 40 04012 46,
aluliina@yahoo.com,
nettside: <http://home.no.net/selts/>

Foreningen Norden, Harbitzalleen 24,
0275 Oslo, tlf. 22 51 67 60.
foreningen@norden.no

Kurs i estisk

I samarbeid med Foreningen Norden/Norden I Fokus arrangerer
Norsk-estisk forening (NEF) kurs i estisk.

For nybegynnere:

Detaljene er ikke helt avklart idet bladet går i trykken.
Interesserte bes ta kontakt med Else-Jannike Kuum, se nedenfor.

For viderekomne:

Målgruppe: Deltakere med en smule kunnskaper i estisk fra før.

Lærer: Tiitu Vilu.

Oppstart: onsdag 30. januar 2008.

Sted: Foreningen Nordens lokaler i Harbitzalleen 24 på Skøyen i Oslo.

Klokkeslett: 18 – 20.

Varighet: 12 ganger.

Kursavgift: kr 1700. For NEF-medlemmer kr 1400. Betales senest 1 uke før kursstart
til konto 0540 084 5486. Samme konto om du ønsker medlemskap i NEF.

Lærebok: *E nagu EESTI Eesti keele õpik algajale* som kan kjøpes ved kursstart
eller ved henvendelse til Else-Jannike Kuum, pris kr 110. Betales kontant ved
fremmøte.

Påmelding til Else-Jannike Kuum i Norsk-estisk forening på tlf. 22 50 63 86 eller
else-jannike.kuum@firesafe.no.

Kontingenter for Norsk-estisk forening

Hovedmedlem kr 250, pensjonister og studenter kr 150, familiemedlemmer kr 75,
bedrifter, kommuner, foreninger kr 500.

Innbetalinger til NEFs postgjeldkonto: 0540 084 5486.

Forespørsler om medlemskap rettes til kasserer: Stein Husby, se siste side.

Barneklubb – lastering

Det er satt i gang en klubb for estisktalende barn
i Oslo-området.

Interesserte kan ta kontakt med
Tiina Toomel-Wiker,
tlf. 46 66 90 70
eller Kaarina Ritson
ritson@online.no.

Kohvikuõhtu

Iga kuu esimesel kolmapäeval
kell 18.00 on Eesti Seltsi
kohvikuõhtu
Café Onkel Donaldis,
Universitetsgt. 26, 0162 Oslo
e-post: aluliina@yahoo.com

Estlands nasjonaldag 2008

Norsk-estisk forening inviterer
store og små – særlig små –
til å feire dagen med dukketeater fra Estland.

Vi får besøk av det estiske *Teater kohvris* ved skuespiller
Heino Seljamaa som skal spille eventyret om Tornerose – et eventyr
som både norsk- og estisktalende barn kjenner til.
Forestillingen varer ca. 45 minutter.

Etter forestillingen vil det blir det servert kaffe og kaker.

Tid: lørdag 23. februar kl. 14.00.

Sted: Foreningen Nordens lokaler, Harbitzalleen 24 på Skøyen i Oslo

Pris: Voksne kr 100, familie (to voksne) kr 150, barn gratis.

Påmelding: Senest tirsdag 19. februar til
Tiina T. Wiker tlf. 46669070
eller Kaarina Ritson ritson@online.no

Årsmøte i Norsk-estisk forening tirsdag 4. mars 2008 kl. 19.00

Sted: Foreningen Norden, Harbitzalleen 24, Skøyen, Oslo.

Adkomst: trikk nr. 13 til Abbediengen
eller ti minutters rask gange fra togstasjonen på Skøyen.

Dørene åpnes 18.30 for sosialt samvær.

På programmet står vanlige årsmøtesaker,
kunngjøring av Årets estlandsvenn, lett servering, kulturinnslag.
Medlemmer med personlige gjester er hjertelig velkommen.

Husk at styret må ha forslag til Årets estlandsvenn innen 15. februar.

Julefeiring i barneklubben

foto: Elin Marley

Hei! Vi sender en liten hilsen med bilde fra julefesten vår der vi sang julesanger og riktig koste oss. Vi hadde klart å oppspore en estisk julenisse. I Estland gir ikke nissen fra seg pakken før han har fått en sang, et dikt eller noe annet kunstnerisk som takk for gaven.

I barneklubben er vi fornøyd med det vi har fått til i 2007. Vi satte i gang i april, og på noen måneder har klubben vokst til å omfatte 14 voksne og over 20 barn.

Vi har fått til en avtale om fortsatt å kunne låne lokalene til Foreningen Norden våren 2008 og satser på å fortsette med det. Generalsekretær Per Ritzler og vaktmesteren har fått en liten julehilsen fra oss som takk for godt samarbeid. Vi takker også Norsk-estisk forening for økonomisk støtte til dette prosjektet som hjelper barna å bevare kontakten med estisk språk og kultur.

Hilsen Barneklubben

Norsk-estisk forening (Norra-Eesti Ühing)

Nettsted: <http://www.norsk-estisk.org>

Leder: **Tiiu Vilu**, Bergerveien 3, 1408 Kråkstad,
tlf. 64 87 72 67 / 41 41 53 28, e-post: tiiuvilu@yahoo.no
Henvendelser om medlemskap til kasserer **Svein Huseby**,
Dønsvkn. 70 c, 1346 Gjetsum, tlf. 67 54 38 82,
e-post: s.huseby@online.no

NEF postgirokonto 0540 084 5486.